БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылда үндезилеттинген

1961 ч. МАРТ 3 ПЯТНИЦА № 53 (4843).

Өртээ 2 көп.

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ ТЫВА ОБЛАСТЬ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЙ КОМИТЕТТЕРИНИҢ, АЖЫЛЧЫ ЧОННАР ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ ОБЛАСТЬ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЙ СОВЕТТЕРИНИҢ ОРГАНЫ

Чыл планын хуусаа бетинде

ИРКУТСК, (СЭТА). Иркутск областың үлетпүр бүдүрүлгелериниң, тудуг болгаш транспорт организацияларының ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары болгаш албан-хаакчылары 1961 чылда социалистиг хүлээлгелерни алганнар. СЭКП-ниң XXII съездизинге төлептиг ужуражыр дээш үлетпүриүн ажылдакчылары ниити продукция бүдүрүп үндүрер талазы-биле чыл планын декабрь 27-де күүседир деп шиитпирлээннер. Партияның XXII съездизиниң ажыттынар хүнүнге чедир каш миллион рубльдиг продукциязын пландан ажыр бүдүрүп үндүрер.

1961 МАРТ 5 воскресенье

Чер-чөр Советтеринге сонгуулдарының хүнү

ШУПТУ СОҢГУЛДАЛАРЖЕ!

Коммунист—мал ажылында

— Каш чылдан бээр хой малдап келген силер — деп, эш Сангыспаадан айтырдым.

— Бистиң бо «Большевик» колхоз тургустунуп эгелээрде 300 ажыг хойлуг турган. Колхозтуң баштаар чери бистиң баштайгы кодан хоювусту меңээ дааскан турган чүве. Оон бээр-ле мал ажылындан үнмээн мындыг кижи мен ийин.

— Бо аразында колхозуңарга чеже хой өстүрүп берген силер?

— Энир чылын санап көөрүвүске 3000 ажа берген чораан, тодаргай санын-даа эки билбес мен ийин.

— Ынчаарга, колхозтуң барык-ла бүгү хой малы силерниң холуңар дамчып үнген дизе ажырбас эвеспе?

— Ийет, угунда-ла үндезини моон тарап үнген деп чугаалап болур. А ынчалза-даа өске хойжуларга баргаш база өскен болдур ийин, улустуң кылып каан ажылын бодумга санаар эрге менде чок-ла болгай.

— Малыңар бо чылын кыштан хүр чыл ажып турбе ыңар?

— Бо-даа магалыг кыш болгаш тур, соок база чок, хар чуга, мал-даа аажок хүр ийин, шаанда шагда улустуң чугаалажыры ышкаш, хөвээ төтпени-даа өлүрер болза бүүрээ муңгаш деп хөөрем чок чугаалап болур.

— Эрткен чылын түңнелиңер кандыг болганыл, а ам 1961 чылда планыңар чүл, кандыг хүлээлге алдыңар?

— Эрткен кыш арай бергезимээр болган, ынчалза-даа мал бажы хоратпаан бис, чамдык хойлар ийистегилээн, чамдыктары күскүлектеп-даа төрүгүлээн, ниитизи-биле чүс хойга онааштыр 117 хураганнарны камгалап алган бис, ындыг але кадай — дээш, өг-бүленің херээжен ээзи Ховалыг Хандыйже көре-дир.

— Зоотехник, колхоз даргазы сугларның энирги үндүрген саны ол-ла-дыр харын, оон ыңай хойнуң баш санындан-на 2,5 кг дүк кыргып алдывыс ыйнаан — деп, Хандый немеп кагды.

Хойжунуң 1961 чылда хүлээлгези база биче эвес дээрзи ооң чугаазындан илдең болду. 100 баш хойга онааштыр 130 хураганнарны камгалап алыр болгаш хой бүрүзүнден 2,6 кг дүктү кыргып алырын ол хүлээнип турар.

Ажылының дуржулгазын «Шынның» номчукчуларынга чугаалап бээрин эш Саңгыспаадан диледивис.

— Бисте онза дуржулга-даа чок ийин, колла чүве эртемге үндезилеттинген зооветеринарлыг хемчеглерни чөп сагыырындан хамааржыр деп билир мен. Ону сагыырда шагның дөрт ээлчээнде малдың одарын эки таарыштырар, азырал хайгааралын суларатпас, мындыг болур чүве-ле болгай. Ол бүгүнү хойжу кижи боду билбес болза эки түңнел кайын чедип алдынар.

Эш Саңгыспаа шынап-ла бодунуң ажылынга мастер кижи дээрзи ооң кадарын турар хоюнуң даштыкы байдалындан-на билдингир болду. Улуг хойларны-даа, чаш хураганнарны-даа көөрге артында-ла чылгы дег диринңейндир маннажып турар хүрүн чүү дээр ону.

Коданында хойларын зооветеринарлыг чурумнар ёзугаар кадарып, ажаап турары-биле кады, мал эмнээриниң бөдүүн аргаларынга ол база өөренип алган, малдың белен биче аарыгларын дораан-на эмней шаап алыр, Саңгыспааның коданындан хорамчага чаңгыс-даа баш үнмейн турары таварылга эвесле болгай.

1932 чылдаң бээр Коммунистиг партияның кежигүнү эш Саңгыспаа ниитиниң мал ажылын сайзырадыр херекке улуг салыышкыннарны киирген дээрзи үстүнде фактылардан-на илдең-дир.

— Партия ТК-ның январь Пленумунуң доктаалы, ылаңгыя эш Н. С. Хрущевтуң ол Пленумга болгаш өске-даа хуралдарга чугаалаан төөгүлүг чугаалары бистерни улам-на соруқ киирип турар. СЭКП-ниң октябрьда болур XXII съездизинге төлептиг ужуражыр төлээде алган хүлээлгелеривис чугаа чок күүсеттинер дээрзинге быжыг бүзүрелдиг мен — деп эш Саңгыспаа чугаалап турар.

Ш. КҮЖҮГЕТ.

Чурукта: *хойжу Ховалыг Саңгыспаа.*

Фото **В. Лутковтуу.**

Чөөн-Хемчик районнуң Шемиде «Большевик» колхоз.

СЭКП-ниң XXII съездизинге уткуштур

Хүннүң-не, чылдың-на бурунгаарлаар

Уралдың областарының болгаш автономнуг республикаларының көдээ ажыл-агый мурнакчыларының чөвүлел хуралы

СВЕРДЛОВСК, март 1. (СЭТА). Уралдың областарының болгаш автономнуг республикаларының көдээ ажыл-агый мурнакчыларының чөвүлел хуралы мында бөгүн ажыттынган. СЭКП ТК-ның Бирги Секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Н. С. Хрущев чөвүлел хуралдың ажылында киржип турар.

Көдээ ажыл-агыйны улам ынай хөгжүдүрүнүң перспективаларын чугаалажып, дуржулгаларны солчурубиле Н. С. Хрущевтуң «айтыкчылар» деп чечени-биле адааны Уралдың совхозтарының болгаш колхозтарының эң эки ажыл-ишчилери, совхозтарның болгаш колхозтарның удуртукчулары, партия, совет, профэвилел болгаш комсомол ажылдакчылары, эртемденнер чыылганнар.

Көдээ ажыл-агый мурнакчыларының Урал чыыжында Свердловск, Оренбург, Пермь, Курган болгаш Челябинск областарның, Башкир болгаш Удмурт автономнуг республикаларның төлээлекчилери — шупту 950 кижи, а ол ышкаш Казахстанның Кур чер крайындан келген аалчылар киржип турар.

СЭКП ТК-ның РСФСР талазы-биле Бюрозунуң Даргазының оралакчызы Г. И. Воронов, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Д. С. Полянский чөвүлел хуралга киржири-биле Свердловскиде чедип келгеннер. Чөвүлел хуралдың ажылында СЭКП ТК-ның эвилелдешкен республикалар талазы-биле пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизи Л. Ф. Ильичев киржип турар.

Округтуң офицерлер бажыңының улуг залын улус дола берген. Президиумда олуттарны Н. С. Хрущев, а ол ышкаш Г. И. Воронов, Д. С. Полянский, областарның болгаш республикаларның удуртукчу ажылдакчылары, совет көдээниң сураглыг кижилери эзлептерге чыылганнар диңмиттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыннары-биле уткааннар.

СЭКП ТК-ның РСФСР талазы-биле Бюрозунуң болгаш Россия Федерациязының Министрлер Чөвүлелиниң дааскаанын ёзугаар Г. И. Воронов чөвүлел хуралды ажыткан.

Уралдың областарынга болгаш автономнуг республикаларынга көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин улам ынай көвүдедир талазы-биле хемчеглериң дугайында айтырыгны чөвүлел хурал чугаалажып турар.

ТӨП СҮТ-БАРААН ФЕРМАЗЫНДА

Таңды районда «Кызыл партизан» совхозтуң төп сүт-бараан фермазының саанчылары болгаш өскедаа ажылдакчылары Коммунистиг партияның ам болур XXII съездизинге күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр дээш улам күжениишкиниг ажылдап турар. Саанчылар боттарының мурнундагы алган хүлээлгелерин эде көрүп, Төрээн чүртка улам хөй сүт бээри-биле бедиткен хүлээлгелерни алганнар.

Чижээ, ферманың мурнакчы саанчылары Зина Сырат, Мария Хорлуу, Анна Дажы-Саң болгаш өскелер-даа эрткен чылын боттарынга быжыглаан инектериндеи бедик саалданы чедип алганнар. Ам олар саар инек бүрүзүнден 1500 килограммдан хөй сүттү саарын хүлээнгеш, улам күжениишкинниг ажылдап турарлар.

Төп ферманың коллективи «Эки ажылдыг бригада» деп тукчаштыг болгаш коммунистиг күш-ажылдың коллективинин бедик ады дээш чедиишкинниг демисежип турар.

Москвачыларның эгелээшкини

(ВЛКСМ МХК-ның секретары В. Евланов-биле беседа)

РСФСР-ниң Төп кезээниң көдээ ажыл-агый мурнакчыларының чөвүлел хуралы чоокта чаа Кремльге болуп эткен. Ол хуралга эш Н. С. Хрущев чүве чугаалаан болгай. Доктаамал ажылдаары-биле көдээже аттаныр, көдээ ажыл-агый бүдүүлгезинин чорудулгаларын механизастаарынга киржир, кукурузаның бедик дужүттерин өстүрер, тракторну азы комбайнны чолаачылаар, үлетпүрүнүң техниктиг культуразын көдээге нептередир деп, Никита Сергеевич чурттуң үлетпүр төптериниң комсомолчуларын болгаш аныяктарын ыйгырган.

Никита Сергеевичиниң сөстери аныяк москвачыларның чүректеринге изиг чүүлдүгзүнүүшкүнү болдурган. Жданов, Калинин, Москворец, Ленинград, Пролетар, Красногор, Тимирязев болгаш найысылалдың өске-даа районнарының токарьлары, слесарьлары, чолаачылары, электриктери, инженерлери болгаш техниктери — бистерни көдээге доктаамал ажылдаары-биле чорудуп көрүнер — деп дилегни киирип, комсомолдуң хоорай комитединге кээп турарлар. Баштайгы хүннерде безин ындыг патриоттарның саны 80 ажыг кижиге четкен. Ындыгларның саны хүн келген тудум өзер дээрзинге чигзиниг чок.

Владимир Ильич аттыг электромеханиктиг заводтуң комсомолчулары партияның кыйгырыынга бир дугаарында харыылааннар.

Олар — цехтериң комсоргтары инженер Юрий Иньков, электромонтёр Виктор Середняк, комсомол бюрозунуң кежигүнү электромонтажник Владимир Мельников болган. Заводтуң аныяктары көдээ-биле харылзааны шаглаа бээр тудуп турар. СЭКП ТК-ның январь Пленумунуң бүдүүзүнде-ле комсомолчулар шефтеп турары «Серебряные пруды» совхозка дузалажырын шиитпирлээн. Ай дургузунда электри дерилгени белеткээн тургускан. Оон аңгыда, олар ажыл шагындан дашкаар 21 электри шимчедикчилерни септээн.

«Калибр» заводтуң алды аныяктары — техниктер Евгений Молчанов, Леонид Петрыкин, Павел Горшков, слесарь Олег Эпов, токарьлар Вячеслав Ремин, Виктор Иконников олар бригаданы организастап, шефтеп турары Кашира районнуң СТС-зинге ажылдаарын шиитпирлээн.

Техник Леонид Патрыкин бодунуң бодалын мынчаар илереткен: «Хожудаңгай көдээ ажыл-агыйлыг районга ажылдаар кылдыр мени чорударын диледим. Көдээ ажылагыйның автоматчыдылгазының болгаш механизациязының херээнге салыышкынны киирип шыдаар боор мен деп санап турар мен. Бистиң партияның, комсомолдун, «Калибр» заводтуң коллективиниң идегелин шынзыктырып шыдаарымга идегээр мен». Леонид Патрыкин көдээже чоруптары-биле шиитпирлеп алган хүнүнде кайгамчыктыг үүл аваа база таварышкан: ону Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының кежигүнүнге кандидатка хүлээп алган. Бирги подшипник заводта ажылдап турар ооң адайы Чивикова ооң-биле кады көдээге ажылдаары-биле база чоруур деп турар. Биче литражтыг автомобильдер заводунуң техник-конструктору Петр Попов колхозка ажылдаары-биле чоруптарынга база белен.

Билдириишкиннер киирген комсомолчулардан кым-даа кайыже, кандыг ажыл-агыйже чорударын айтырбайн турар, кижи бүрүзүнүн бодалы — көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинин мурнуку одуруунче чоруптары.

Москванын ийиги автокомбинадында бир-ле дугаарында чолаачы Вячеслав Макаров билдириишкин киирген. Ажылдан хостуг шактарда ол трактористер курузунга өөренип турган. Лихачев аттыг автозаводтуң фрезеровщиги Нина Ванчугина ам дээрезинде көдээ ажыл-агыйның кандыг-даа профессиязын шингээдип албаан. Ынчалзажок ол кыс кукуруза ажаар комбайнны башкарар кылдыр өөренип алырын шиитпирлээн.

Москванын комсомолчуларының патриоттуг эгелээшкини чалгыннаныр турар. Алдарлыг патриоттар комсомолдуң путёвкаларын алгаш, чаа амыдыралче кириптериниң шагы ырак эвес.

(СЭТА).

Казах ССР-ниң ажылчы чоннарының хүлээлгелери

Төрээн Коммунистиг партиязының XXII съездизинге төлептиг ужуражырынга шиитпирлиг күзел-биле сиңниккен Казах ССР-ниң ажылчы чоннары чеди чылдың үшкү чылының планын хуусаа бетинде күүседир дээш социалистиг чарышты улам калбартып турар.

Казах ССР-ниң үлетпүр бүдүрүлгелериниң, тудуг болгаш транспорт организацияларының ажылчыннарының болгаш албан-хаакчыларының ниити хуралдарынга хүлээп алган хүлээлгелеринде ниити продукцияны бүдүрер база кылыгларын хөй нуруузун үндүрер талазы-биле 1961 чылдың планын хуусаа бетинде, декабрь 26-да күүседирин, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүн өзүлдезинин талазы-биле онаалганы 15 хуу ажыр күүседирин айтып турар.

СЭКП-ниң XXII съездизинин ажыттынар хүнүнге чедир пландан дашкаар 45 миллион рубльдиг үлетпүр продукциязын бээр, 290 мун тонна хөмүр дашты, 110 мун тонна демир руданы, 70 мун тонна хром руданы, 15 мун тонна цементини бээр, Сарбай рудниктиң ийиги эзлчээн, Улуг Китайның рудниги, Казахтың металлургия заводунуң мартен сүүгүзүн, Караганданың шифер заводун хуусаа бетинде ажыглалга киирер деп шиитпирлээн. Есиль-Тургайның 218 километр узун дурттуг демир орук шугумун хуусаазындан ийи ай бурунгаар доозарын тудугжулар хүлээнген.

Татарияның нефтичилери сөзүн ээлеп турар

КАЗАНЬ. (СЭТА). «Альметьевбурнефть» болгаш «Татбурнефть» трестниң өрүмнээр бригадалары онаалгадан ажыр январь, февраль айларда чаа нефтилиг черлериниң 20 мун метр өрүмнээшкинин эткен. СЭКП-ниң XXII съездизинге алдар кылдыр хүлээп алдынган хүлээлге чедиишкиниг күүсеттинип турар.

«Альметьевбурнефть» № 3 трестин өрүмнээр конторазының коллективи мурнап турар болгаш коммунистиг күш-ажылдың бүдүүлгези деп хүндүлүг ат дээш чаржып турар. Күштүг соок турзажок өрүмнээшкин чайгызы ышкаш ындыг темпилер-биле чоруп турар. Бригадаларның ажылының, белеткел болгаш түңнел ажылдарның ылаптыг планнаашкыны таарымчалыг салдарны чедирип турар. Ында кижилериниң болгаш техниканың ажыл чок аная турар чоруу узуткаттынган.

Чыл эгезинден бээр пландан дашкаар тыпкан хөй эшелон нефтини Альметьевтин, Лениногорнун, Азнакаевтың болгаш Бавланың нефть ажылдап кылыр черлеринче чоруткан.

Татарияның өрүмнекчилери Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Михаил Гриннин баштаан коллективи-биле денге чоруп орар. Оон бригадазы чеди чылдың үшкү чылында 35 мун метр черни өрүмнээр деп сөзүн берген, ам ол сорулганы чедип алырынче бүзүрелдиг чоруп орар.

ЭКИ КӨРГҮЗҮГЛЕР

ТОРГАЛЫГ (Телефон-биле). Семис, хүр чыл ашкан малдың чаш төлүдаа боткур, продуктулуу-даа бедик болур. Өвүр районда «Торгалыг» колхозтуң малы бо чылын менди болгаш хүр кыштаглап турар.

Сөөлгү үеге чедир төрүттүнген 1037 хураганнар, 180 анайлар болгаш 7 бызаалар шупту менди. Малдың массалыг оолдаашкынына холбаштыр, фермаларга болгаш кыштаглларга чем курлавырын улам көвүдедир сорулга-биле, Кызылдың № 1 АТК-зының алды, колхозтуң чеди автомашиналарынга элээн каш хүннерде улаштыр мал чеми сөөрткен.

СЭКП Төп Комитединиң январь Пленумунуң шиитпирлеринге улам соруқ кирген колхозчу малчыннар ажыл-ишке чаа чедиишкиннер дээш кызымак ажылдап турар. Чижээ, Кыргыс Седип-оолдун 468 хоюндан 134 хой, Тумат Бадар-оолдун 297 өшкүзүнден 50 өшкү төрээн, оларның анай, хураганнары эки доругуп турар. Ш. Дамдың, Т. Натпит-оол, Т. Доржукай оларның кадарган малы база хүр.

Көдээ ажыл-агыйга—немелде техника

МОСКВА. (СЭТА). СЭКП ТК-ның январь Пленумунуң хөй-хөй киржикчилери малчыннарның күш-ажылын механизастаарының чугулазын демдеглевишаан, саалда тургузулгаларны бүдүрерин көвүдетсе чогуур дээрзин айтып турганнар. Бо чылын пландан ажыр 20 мун саалда тургузулгаларны бүдүрүп үндүрер деп турар. Ол тургузулгаларны бүдүрериңге Алтай, Москва (хоорай), Саратов, Куйбышев, Краснодар, Рязань болгаш Латви Улус ажыл-агый чөвүлелдерин кириштирер.

1960 чылдыы-биле деңнээрге бо чылын саалда тургузулгаларын үш ажыг катап хөйнү бүдүрүп үндүрери көрдүнген.

СЭКП ТК-ның январь Пленумунуң шиитпиринге дүүштүр өске-даа көдээ ажыл-агый техниказын бүдүрерин көвүдедириниң немелде аргаларын база тыпкан. Чижээлээрге, бо чылын колхозтар болгаш совхозтар пландан ажыр бүдүрүп үндүрер дыка хөй тракторларны, ооң иштинде каш-каш мун «ДТ-54 А», «Т-75», «Беларусь» деп тракторларны алыр. А ол ышкаш, эрткен чылдыындан бо чылын кукуруза ажаар комбайннарны 3,5 катап, силос ажаар комбайннарны — 2 катап хөйнү бүдүрер. Кукурузаны дөрбелчин-уялончак арга-биле олуртур сеялканы планга немей 10 мунну, хөй санныг транспорт чепсектерин, трактор прицептерин бүдүрери шиитпирлеттинген.

Көдээ ажыл-агыйның чагыгларын күүседирин үлетпүр ажылдакчылары боттарының бирги чергенин хүлээлгези кылдыр санап турар.

Шилчиир Кызыл түк—Новгородтуң малчыннарында

НОВГОРОД. (СЭТА). Көдээ ажыл-агый мурнакчыларының область чөвүлел хуралының киржикчилери СЭКП ТК-ның январь Пленумунуң шиитпирлеринин үнгени-биле холбаштыр боттарының сорулгаларын, чеди чылдың үшкү чылында чаа бедиткен хүлээлгелерни күүседиринге дузалап болур курлавырларны чугаалап турганнар.

Көдээнин ажыл-ишчилери, тарылга шөлдериниң тургузуун эде көргеш, тараа культураларының, кукурузаның, чигир свёклазының, картофельдиң тарылгазын калбартыр, мал чеми культураларның чыылдазын 1,5—2 катап көвүдедир деп шиитпирлээн.

Эрткен чылдың түңнелдеринге Новгородтуң малчыннары эштти, сүттү, чуурганы, дүктү бүдүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле, ол ышкаш совхозтарда болгаш колхозтарда бүгү чүүн малдың болгаш куштуң баш санын көвүдедир талазы-биле Сонгу болгаш Сонгу-Барыын талакы областарның, автономнуг республикаларның чарыжынга тиилекчилер болуп үнген.

РСФСР-ниң Көдээ ажыл-агый министринин оралакчызы В. В. Мемнонов Новгород обласка шилчиир Кызыл тукту Россия Федерациязының Министрлер Чөвүлелиниң өмүнээзинден тывыскан.

СЭКП обкомунуң бирги секретары В. А. Прокофьев тукту хүлээп ап тура, бедик шанналды шынзыктырар дээш областың ажылчы чоннары бүгү-ле күштерин салыр дээрзин партияның Төп Комитединге болгаш чазакка бүзүреткен.

Көдээ ажыл-агыйның дыка хөй мурнакчыларынга шанналдарны болгаш өртектиг белектерни база тывыскан.

КОМИ АССР. «Ухта» совхозтуң парник комбинадының ажылдакчылары коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп бедик ат дээш демисежип турар. Эрткен чылын парниктерге ногаалар бүдүрер план 163 хуу күүсеттинген.

СЭКП-ниң XXII съездизинин ажыттынар хүнүнге чедир пландан ажыр 40 тонна ногааны бээрин ногаажылар хүлээнген.

ЧУРУКТА: ажылдакчы М. К. Габова. Эрткен чылын Габова 600 дөрбелчин метр шөлдүң дөрбелчин метр бүрүзүндеи норма ёзугаар 11 килограмм огурецти алыр турган, 18,4 килограммны алган.

Фото **Секретаревтии.**

СЭТА-ның фотохрониказы.

Свердловск области Качканарның даг тывыжын болбаазырадып ажылдаар комбинадын тудуп турар. Чеди чылдың үшкү чылының ол шалыпчы тудуунда СЭКП-ниң XXII съездизинге алдар болдурган социалистиг чарыш улам калбарган. Чылда 7,5 миллион тонна продукцияны бүдүрер рудникти хуусаа бетинде декабрь 25-те ажыглалга киирерин тудугжулар хүлээнген.

ЧУРУКТА: Комбинаттың тудуунда.

Фото **П. ЛИСЕНКИННИИ.** СЭТА-ның фотохрониказы.

ХОЙ АЖЫЛЫНГА МЕХАНИЗАСТАТТЫНГАН бригадаларны тургузарын „Өөк“ совхоз эгелээн

МУРНАКЧЫ ХОЙЖУЛАРНЫҢ ИНИЦИАТИВАЗЫ-БИЛЕ

Бистиң областың байдалдарынга хой ажылы болза эң чиик өртектиг продукцияны берип болур мал ажылының ындыг адыры болуру билдиңгир. Хой ажылынга күш-ажылды механизастаары, хой санныг үүрмек коданнарны улгаттырары чугула. Хөй санныг үүрмек коданнарны ажаап тудары экономика талазыбиле улуг ажыктыг эвес болурун практика көргүзүп турар. Кижи күжүн болгаш материалдыг үүлдерни хөй коданнар аайы-биле тарадыптарга дем каттышпайн баар. Ындыг үүрмек коданнарга күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери берге.

Бо үүлдерни барымдаалааш, чурттуң хой ажылдыг черлери, ылаңгыя Бурят АССР-ниң чамдык аймактары сөөлгү чылдарда үүрмек коданнарны улгаттыр каттыштырбаш, хой ажылының механизастаттынган бригадаларын тургусканы улуг ажыктыг болган. Улгаттырган хойжу бригадалар болза хойжуларның амыдырал-чуртталгазын эжиждеринге, күш-ажылды механизастаарынга болгаш продукциязының бот-үнезин чиигедиринге улуг ажыктыг болур. Улуг бригадаларга хойжулар өг-бүлелери-биле чаагайжыды туттунган бажыңнарга чурттап болуурлар. Бригаданың төвүнге культура баазазын, чүнар бажыңны, электрижидилгени тургузар аргалыг болур. Ындыг бригадалар боттарының күжү-биле септелгени, мал чемнериниң белеткелин чорудуп шыдаар болур.

Чурттуң хой ажылдыг черлериниң ындыг мурнакчы үлегерин бистиң областа ажыглаарының айтырыы тургустунуп турар. Бии-Хем районнуң «Өөк» совхозу хой ажылының механизастаттынган бригадаларын областа тургузарының эгелекчизи болганы өөрүнчүг. Совхозтуң дирекциязы болгаш парторганизация хой ажылының механизастаттынган бригадаларынче шилчиир дугайында мурнакчы хойжуларның инициативазын деткип, бо чылдың эгезинден бээр оон белеткелин чоруткаш, ам херек кырында ындыг ийи бригаданы тургускан. Хойжу бригадаларның бригадирлеринге, 1960 чылдың түннели-биле «Областың эң эки хойжузу» деп алдарлыг атты чедип алган мурнакчы хойжулар Иван Карбы биле Ооржак Тартан олар киргеннер.

Совхозтуң мал ажылында кол черни хой ажылы эзлеп турар. Сөөлгү чылдарда хойнуң баш санында, оон кирер орулга-даа сөксаал чок өскен. Бир эвес 1957 чылда совхозка 8 муң ажыг хой турган болгаш оон 193 центнер дук алган болза 1960 чылда хойнуң баш саны 15 муң ашкан болгаш алган дук 480 центнер болган. 1960 чылда хой ажылындан миллион ажыг рубльдиң (эрги акша-биле) орулгазы киргген. Оон иштинде арыг орулга 117 муң рубль.

Мал ажылының бо орулгалыг адырын улам ынай хөгжүдеринге хой ажылының механизастаттынган бригадаларын тургузары улуг ужурдузалыг. Хой ажылын хөгжүдеринге совхозтуң девискээри таарымчалыг. Ында делгем одарлар болгаш малдың быжыг чем-суурун тургузарының улуг курлавыры бар. Бо тургузуп эгелээн бригадаларда үш-үш кодан хойлар бар. Кодан бүрүзүнде улуг хойжу, оон үш дузалакчылары бар. Ынчангаш бригада бүрүзүнүң составы 12 кижи.

ХОЙЖУ ООРЖАК ТАРТАННЫҢ БРИГАДАЗЫ

«Өөк» совхозта хой ажылының механизастаттынган бригадаларын канчаар тургузуп турарын маңаа эш Тартанның бригадазының чижээнден көргүзүп болур.

Бригадага быжыглаан үүлдер. Хойнуң саны 1887. Оон ийи коданы төрүүр хойлар, бир коданы ирт. Бригадага 6 ажылчын аътты, оон иштинде сөөртүлгеге хереглээр үш аътты дериг-херекселин быжыглаан. Сезоннуг ажылдарга ажыглаары-биле сиген кезер машиналыг 2 тракторну, 1 трактор дырбаажын, 1 сиген сараттакчызын, 1 силос комбайнын болгаш силос белеткээринге ажыглаар 3 автомашинаны бригадага быжыглап турар.

Бригаданың тудуглары. Бригаданың төвүнде 2 хой кажаазы, бир хураган кажаазы (оон иштинде чаш хураганнар доруктурар 60 ажыг клеткалыг), хой тарын боозадыр чер болгаш ийи-ийи квартиралыг 2 чуртталга бажыны бар. Бо чылын маңаа немештир ийи чуртталга бажыңын, чүнар бажыңны, кызыл булуңну болгаш хураган кажаазын тударын планнаан. Оон ынай ында үрелген кудукту септеп, ажыглалга киирер.

Электри чырыын бригада совхозтуң төвүнде электростанциязындан шуут ап турар.

Хойнуң баш санын өстүрери болгаш оон алыр продукция. Үш кодада 1887 баш хойну чыл төнчүзүнде 2050 баш чедирер. 100 хойга онаштыр 95 хураганны азы ийи кодан төрүүр хойдан 1090 хураганны өстүрүп алыр. Хой бүрүзүнден 3,6 кг дукту алыр болгаш күрүнеге 6810 кг дукту, 3900 кг эштти бөөр. Бригадир Тартан бодунуң шуут харыылаан турар бир кодан хоюнуң ортумаа-биле баш бүрүзүнден 4,3 кг дукту, 100 хойдан-на 100 хураганны алырын хүлээнген.

Мал чемнерин белетизери. Бо чылын бригада мал чеминге көк суланы тарыыр. Ынчалза-даа бригаданың кежигүннеринде ам дээрезинде механизатор кижи чок болганда суланы тарыырда болгаш ажаап алырда совхозтан механизаторлар-биле хандырар. Бригада бо чылын ниитизи-биле 11275 центнер мал чемнерин азы төрүүр бир хойга 1,2 центнер сиген, 1,5 центнер саван, 3 центнер силос, бир ажылчын аътка 25 центнер сиген онаажыр кылыр белеткээр. Оон ынай чаш хураганнарга чиртир 20 центнер будук бүрү чемнерни база белеткээр.

Бригаданың социалистиг хүлээлгези. СЭКП ТК-ның январь Пленумунуң шиитпирлерин күүсетпишаан, партияның XXII съездизинге күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр дээш бригаданың кежигүннери коммунистиг ёзу-биле ажылдаарын болгаш чурттаарын хүлээнип ап, оонбиле Коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп бедик атты чедип алырының сорулгазын салганнар.

Бригада бодунуң күжү-биле кажааларын, чуртталга бажыңнарының септелгезин, малдың бөлүүн болгаш шыктыг чемнериниң белеткелин чорудар. Хойнуң эки күш-денгилделиг болурун чедип алыр. Чаш хураганнарны бүрүн камгалап алыр болгаш хойнуң кызыраар, арасалыр чоруун үзүткээр дээш демисежир. 1960 чылда турганынга удур дуктың бот-үнезин 15 хуу чиигедир.

Бригаданың бүгү кежигүннери боттарының билиг мергежилин бедидер, эвеетеринарил белгүмүнге өөренир, а улуг хойжулар хой тарын боозадырының техникиериниң курузунга өөренир болгаш хойну тарын боозадырын моон соңгаар боттарының күжү-биле чорударын чедип алыр.

Социалистиг чарышка Кошпайда механизастаттынган хойжу бригаданы кыйырган.

Чаа тургустунган хойжу бригаданың кежигүннери боттарының мурнунда салдынган сорулгазын ажсеткилдиг күүседип, хой ажылын культурлуг ёзу-биле чорудуп, Төрөөн чуртка улам хөй нарын дукту болгаш эштти бөөр дээш бир дем-биле ажылдап турарлар. Бригаданың хойларының күжү эки, хорамча болбаан. Бригадир О. Тартанның хоюндан 252 хой төрөөн. Оон иштинде 10 хой ийистээн. Хураганнарны сакман методу-биле доруктурып турар.

Хой ажылының механизастаттынган бригадаларын тургузар айтырыгны «Өөк» совхозта мынчаар эгелээн-дир. Бо эгелээшкинни областың өске совхозтары, колхозтары деткиири чугаажок.

И. Карбы.

Кошпай дээрге «Өөк» совхозтуң каш кодан хоюнуң бир улуг турлаа чер. Ынчалза-даа маңаа бистин хойжуларывыс боттарының күжүн каттыштырбайн, тус-тузунда ажылдап турган болгай. Ам, февральдың эгезинде үш кодан хойлуг, 12 кижи составтыг хой ажылының механизастаттынган бригадазын тургузуп алганывыс кончуг өөрүнчүг. Бистер ам коллективтиг күш-биле ажылдап, машина чепсек-биле хандыртынып, мал чемнерин боттарывыс белеткеп, септелгени болгаш өске-даа ажылдарны база боттарывыс чорудар апаар бис. Бо чорук хойжуларның күш-ажылын механизастаашкын күжү-биле чиигедиринге, хой ажылын улам ынай хөгжүдеринге улуг ажыктыг. Оон ынай бистерниң культурлуг амыдырал-чуртталгавыска, билиг мергежилиг бедидеринге кончуг таарымчалыг болур.

Бригадада 1784 төрүүр хой, 6 ажылчын аът бар. Бо чылын 100 хойга онаштыр 101 хураганны, бир хойдан-на 3,6 кг дукту алыр бис. Мөөн бодумнуң коданымда 592 төрүүр хой бар. 100 хой бүрүзүнден 105 хураганны алырын хүлээнген мен. Өске ийи коданны дуржулгалыг хойжулар Василий Сотпа, Татьяна Бюрбю олар харыылап турар. Оларга үш-үш кадарчыларны быжыглаан. 1960 чылда хой ажылынга эки көргүзүглүг болганы-биле В. Сотпа «Областың эң эки хойжузу» деп алдарлыг атты чедип алган. Бригада бо чайын бирээзиниң-не ортумак дириг дензизи 45 килограммдан куку эвес кылдыр 145 хойну семирти одарлаткаш, күрүнеге 64 центнер хой эъдин бөөр.

Бригаданың төвүнде бирээзингеле 1200 хой кирер ийи улуг кажаа бар. Улуг, биче ийи хураган кажаларында 170 клетка бар. Ам үеде хойлар массалыы-биле оолдап, дүнүнде 30-40 хире хураган немежип турар. Бригаданың кежигүннери болгаш сакманщиктер чаш хураганнарны сакман методу-биле ажаап доруктурып турар. Чаш хураганны 3-4 хонукта иези-биле кады түскай клеткага тургузар. Клеткаларга ынчаар турган хураганнарны каткаш, иелери-биле кады элээн улуг үзүкке бир хондурар, оон соонда иелеринден шуут аңгылааш, хой кажаазының иштинде түс-түс үзүктерге хураганнарны улуг сакманнар кылдыр тургузар. Ам ийи кодандан 700 ажыг хой оолдаан. Үш чыл сакманщиктеп турар Цыганкованың болгаш аныяк сакманщиктер Лида Апыр-оолдуң, Черлик Түлүштүн болгаш оон-даа өскелериниң ажсеткилдиг ажылдап, боттарының хүлээлгезин эки күүседип турарын демдеглээри чугула.

Хойларны норма ёзугаар сиген, сула-биле чемгерип турар бис. Чуурган концентрат болгаш сөөк далганы-биле чугайны холааш, чаш хураганнарны чемгерер чорук оларның өзүлдезинге, кадыынга кончуг эки болур. Оон аңгыда эрткен чылын белеткеп алган будук-бүрү чемнеривис чаш хураганнар азыраарынга база кончуг эки болуп турар. Ылангыя хадын бүрүзү болза хураганнарны чемге киирерингe, оларны ижин аарыыр чоруктан чайладырынга дузалыг.

Бригаданың төвүнде кажаалардан аңгыда, ийи-ийи квартиралыг үш чуртталга бажыны, мотор күжү-биле суг үндүрер кудуктуг бажың бар. Бо чылын маңаа кызыл булуңну болгаш хой тарып боозадыр черни тудар, чүнар бажыңны септеп чыыглаар. Бар бажыңнарны штукатурлаар болгаш шалаларын, рамаларын будуур дээш ышкаш септелгелерни база чорудар. Бригада электри чырыы-биле хандыртынган.

Бригаданың одары болгаш сиген кезер шөлү байлак болгаш четчир. Совхозтуң дирекциязы одарны, сиген шөлүн хемчээгеш, биске шуут быжыглап бээр деп турар. Мурнунда маңаа чурттап, мал чемнериниң белеткелинге боттарывыс киржип турган-даа болзувусса, аңаа шуут харыысалгалыг болбайн, тускай машина чепсек-биле хандыртынмайн турган бис. Ам чепсек техниканы биске быжыглап берип турар болганда мал чемнериниң белеткелин шуут бодувус харыылаар апаар бис. Ынчангаш ам чүгле хой малдаар эвес, чепсек техника-биле база ажылдаар апарган-дыр бис. Сезоннуг ажылдар үезинде совхоз механизаторларны биске бээр-ле, ынчалза-даа бригаданың кежигүннери техниканы башкарып чорударынга өөренири база чугула.

Механизастаттынган хойжу бригаданы тургускан чорук чүгле дуктуң, хой эъдин бүдүрерин көвүдедиринге улуг аргаларны берип турар эвес, харын оон-биле кады хойжуларның культурлуг амыдырал-чуртталгазын үндезини-биле эжиждеринге улуг ужур-дузалыг болур. Бис маңаа коллектививис-биле өөредилгени чорудар, кино, концертти көөр аргалыг болур бис.

Эш Ооржак Тартан бригадирлээн механизастаттынган хойжу бригаданың социалистиг чарышка бисти кыйгырганын өөрүп хүлээп алгаш, 1961 чылда алган хүлээлгелеривисти партияның XXII съездизинге уткуштур чедишкинниг күүседир дээш ажылдап турар бис. Бригаданың бүгү кежигүннери коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп атты чедип алыр дээш демисежир, «чаңгызы шуптузу дээш, шуптузу чаңгызы дээш» деп принципти барымдаалап ажылдап турар. Бистин сорулгавыс бот орулга-чарылгалыг болур чорукту чедип алыры болур.

И. КАРБЫ,

Кошпайда механизастаттынган хойжу бригаданың бригадири болгаш «Областың эң эки хойжузу».

Чурукта: «Областың эң эки хойжузу» деп хүндүлүг атты чеди чылдың ийиги чылында болдунуң кызымак күш-ажылы-биле чаалап алган Ооржак Тартанга удурткан совхозтуң Кудук деп черде хой ажылының механизастаттынган бригадазының кежигүннери: Ооржак Тартан (солагай талазындан), Донгак Биче-оол, Монгуш Өлчей, Монгуш Чудурук олар.

Фотолары **Б. Түлүштүү.**

Коммунистиг күш-ажылдың бригадазы атты чедип алыр дээш

КЕЖЭЭ КЫСТАР

Хой малдың чаш төлүн менди ап, ону тодуг-догаа кылдыр өстүрүп алырынга эң чугула рольду сакманщиктер ойнаарлар. Ындыг улуг харыысалгалыг ажылды кылып турарын Лида Апыр-оол, Түлүш Черлик ханы медереп билгеннер. Олар январьның сөөлгү хүннеринден бээр ам 60—60 хураганнарны түстүзүнде доруктурып өстүргеннер.

Бо аныяк сакманщиктериниң чурттап, ажылдап турары Кошпай бригадазында хойларның оолдаашкыны кидин түлүк үргүлчүлевишаан. Лида Апыр-оолдуң, Черлик Түлүштүн хураганнар ажаар клеткаларынга чаш хураганнар хүнүүн-не немежип көөп турар. Аныяк малчыннар онааглыг ажылынга ээ-харыысалгалыг, эрес-шуудурту болурга совхозтуң ажылчыннары бо кыстарны күш-ажылдың мурнакчылары деп мактай берген.

Чурукта: өөнүк кыстар Л. Апыр-оол биле Ч. Түлүш.

Сураглыг сакманщик

— Анна угбай ажылдап турда, аныяктарга магаданчыг, улуглаарга деннежиксенчиг болгай аан — деп, «Областың эң эки хойжузу» деп хүндүлүг атты өөлеп турар совхозтуң хоочун хойжузу Иван Карбы чугаалады.

— Анна Евсеевнанын байлак дуржулгазын бистер, аныяк сакманщиктер, шудургу шингээдип ап турар бис — деп, комсомолчу Түлүш Черлик база чугаалады.

«Өөк» совхозтуң Кошпайда хой ажылының бригадазының ажылчыннарының мактап чугаалап турары Анна Евсеевна Цыганкова дуржулгалыг сакманщик. Хой малдың чаш төлүн менди алырының шиитпирлиг демиселчизи — ол бодуун ажылиичиниң чылыг ходдарын дамчыштыр чеже хураганнар доруктаан дээрил аан.

Бо совхозтуң бүдүрүлгезиниң чугула адыры — хой ажылынга сакманщиктеп кирге-ле, Анна Евсеевна элээн үр апарган. Бо аразында оон доруктурган хураганнары ам кодан-кодан хойлар кылдыр өзе берген.

Бо чылдың чүгле январьдан бээр ол 282 хураганнарны доруктурып өстүрген. Бо хүннерде Анна Евсеевна Кошпай бригадазында улуг хойжу Иван Балчыевич Карбының түлүк оолдап турар коъдан хоюнда сакманщиктеп, чаш хураганнарны 24 клеткаларда ажаап турар. Оон ажаалдазындан бо үениң иштинде бир-даа баш хураган хораваан.

— Мөөн ажылдап турар бригадамны хой ажылының механизастаттынган бригадазы кылдыр тургусканынга сеткил ханып тур мен. Бистиң ажылывыска ындыг чаа чүвени организастаан чорук бистиң күш-ажылывысты чиигедиринге, ылаңгыя бистериниң культурлуг амыдыралывыстың деннелин көдүреринге улуг ажыктыг-дыр. Чурттаганың чылыг, делгем, чырык бажыңнары, кызыл булуң, чүнар бажың бригада төвүнге доктаамал ажылдаар апаар. Ол дыка эки-дир — деп, хоочун сакманщик Анна Цыганкова чугаалавышаан, бодунуң онааглыг ажылынга улам шудургу, эрестиг ажылдаарын хүлээнип турар.

А. БЕГЗИ.

Тыва автономнуг областа хөй уругларлыг иелерни „Иениң алдары“ орденнер-биле болгаш „Иениң медалы“ медальдар-биле шаңнаар дугайында

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ЧАРЛЫЫ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң мурнундан шаңнаары болза:

Тос уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Салчак** Нортуу Арамитовна — Бай-Тайга районнуң Тээли суурда өг-буле ээзи.
2. **Чолдайган** Салчак Амырбитовна — Бай-Тайга районнуң Тээли суурда ажылчын.

Сес уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Имитей** Салчак Чанзановна — Бай-Тайга районнуң «Найырал» колхозунуң колхозчузу.
2. **Салчак** Хүргүл Борбаколовна — Бай-Тайга районнуң «Найырал» колхозунуң колхозчузу.
3. **Салчак** Шимик Авыдаевна — Бай-Тайга районнуң «Тиилелге» колхозунуң колхозчузу.
4. **Самбуу** Девер Ламахоевна — Бай-Тайга районнуң «Малчын» колхозунуң колхозчузу.
5. **Хертек** Долчут Дуктемовна — Бай-Тайга районнуң «Кара-Хөл» колхозунуң колхозчузу.
6. **Хертек** Сагдый Амырбитовна — Бай-Тайга районнуң «Тиилелге» колхозунуң колхозчузу.

Чеди уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ III ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Иргит** Чылбак Адаастаевна — Бай-Тайга районнуң Тээли суурда ажылчын.
2. **Күжүгет** Чакаалай Күдер-ооловна — Бай-Тайга районнуң «Мурнакчы» колхозунуң колхозчузу.
3. **Күнчү** Шангыр Сүрүновна — Бай-Тайга районнуң «Малчын» колхозунуң колхозчузу.
4. **Ооржак** Чайят Хөөевна — Бай-Тайга районнуң «Мурнакчы» колхозунуң колхозчузу.
5. **Очур-оол** Оолакай Бюрбюевна — Бай-Тайга районнуң Сталин аттыг колхозунуң колхозчузу.
6. **Салчак** Майны-Маадыр Чамыыковна — Бай-Тайга районнуң «Найырал» колхозунуң колхозчузу.
7. **Салчак** Сержи Сарайовна — Бай-Тайга районнуң «Мурнакчы» колхозунуң колхозчузу.
8. **Салчак** Чүстүк Комбуй-ооловна — Бай-Тайга районнуң Сталин аттыг колхозунуң колхозчузу.

Алды уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Алдай** Айыжы Кара-ооловна — Бай-Тайга районнуң «Мурнакчы» колхозунуң колхозчузу.
2. **Долзанмаа** Хомушку Тамбайовна — Бай-Тайга районнуң «Кара-Хөл» колхозунуң колхозчузу.
3. **Донган** Долума Энчековна — Бай-Тайга районнуң «Мурнакчы» колхозунуң колхозчузу.
4. **Илин** Хертек Оюн-хөөевна — Бай-Тайга районнуң «Кара-Хөл» колхозунуң колхозчузу.
5. **Кинин** Долума Такпайовна — Бай-Тайга районнуң Сталин аттыг колхозунуң колхозчузу.
6. **Күжүгет** Соскар Сендажиевна — Бай-Тайга районнуң «Кара-Хөл» колхозунуң колхозчузу.
7. **Куулар** Александра Бугажыковна — Бай-Тайга районнуң Сталин аттыг колхозунуң колхозчузу.
8. **Норбуева** Нина Машкаковна — Бай-Тайга районнуң Тээли суурда өг-буле ээзи.
9. **Серен-Чимит** Чылбак-Кара Санчаевна — Бай-Тайга районнуң Тээли суурда өг-буле ээзи.
10. **Сухих** Зоя Ивановна — Бай-Тайга районнуң «Найырал» колхозунуң колхозчузу.
11. **Хертек** Өлчей Успуновна — Бай-Тайга районнуң «Кара-Хөл» колхозунуң колхозчузу.
12. **Хертек** Хорлуу Даваевна — Бай-Тайга районнуң «Кара-Хөл» колхозунуң колхозчузу.
13. **Хертек** Чомбун Бидиповна — Бай-Тайга районнуң «Найырал» колхозунуң колхозчузу.
14. **Хомушку** Ханды-Сюрюн Санчы-Мидиповна — Бай-Тайга районнуң «Тиилелге» колхозунуң колхозчузу.

Беш уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Адыгбай** Шойгу Дозурашевна — Бай-Тайга районда чеди чыл школазының башкызы.
2. **Борис** Серен Ылапаевна — Бай-Тайга районнуң Тээли суурда өг-буле ээзи.
3. **Донган** Дончут Шараповна — Бай-Тайга районнуң Тээли суурда өг-буле ээзи.
4. **Донган** Доржу Намчыловна — Бай-Тайга районнуң «Найырал» колхозунуң колхозчузу.
5. **Донган** Шагаачы Делгеровна — Бай-Тайга районнуң «Найырал» колхозунуң колхозчузу.
6. **Доржу** Сүрүн Доржуевна — Бай-Тайга районнуң «Малчын» колхозунуң колхозчузу.
7. **Иргит** Бичии-уруг Буяндыевна — Бай-Тайга районнуң «Мурнакчы» колхозунуң колхозчузу.

(Уланчылыг).

Техниканы чөп ажыглаар

Бай-Тайга районнуң «Кара-Хөл» көдээ ажыл-агый артелинде тракторларның ажыглалы багай. Эрткен чылын 5 тракторнуң кывар, чаар чүүлдеринге, артык кезектеринге 122 муң рубльди чарыгдаан, а колхозка оон кирген ажык-орулга эвээш бооп турар.

Чамдык механизаторлар боттарының ажылдап турган тракторларын камнавас, ээ-харыысалга чок. Туралыг-Бажы деп черге тракторист Хөвен-оол «ДТ-54» тракторну каргаш барган, оон трактор үр үеде ажыл чок турган, чамдык кезектер будалган, а Хөвен-оол сагыш-амыр арагалап базып турган.

Колхозтуң механиги эш Анакан ажылынга харыысалга чок, трактористерге негелдези куду, «артык кезектер чок» деп чылдагааннап алгаш, ургулчу-ле неделя-неделязыбиле Кызылче командировкалаарынга өйлешкен.

Техниканы садыш алганда, оон ажыын көөрү чугула болгай. Ынчаарга артельдин баштаар чери мындыг четпес байдалдар-биле канчаар эптежип турарыл?

И. КУНДАН.

КАНДИДАТТАР-БИЛЕ УЖУРАЖЫЫШКЫННАР

СОҢГУКЧУЛАРНЫҢ САНАЛДАРЫ

Хоорайның № 5 школазының залын соңгукчулар долдур олурупканнар. Маңаа соңгукчулар область Совединиң депутадынга кандидат, Кызыл хоорқуускомунуң даргазы С. Х. Красный, Кызыл хоорай Совединиң депутаттарынга кандидаттар область өмнелгезиниң кол эмчизи Н. В. Сизых, школа-интернаттың кижизидикчи башкызы А. И. Шестрикова, Коммун-тудуг трезинин бригадири И.З. Бессаров, чүнар бажың ажылдакчызы Л. И. Кулакова олар-биле ужуражыкканнар. № 16 агитпунктунуң эргелекчизи эш Д. П. Зайцев соңгулдаларга уткуштур чуртта, областа, ылаңгыя бистин хоорайыыста чоннуң политиктиг болгаш күш-ажылчы улуг кодурлуушкунун чугаалавышаан, тустус кандидаттарның доочу намдарын соңгукчуларга таныштырган. Оон соонда депутаттарга кандидаттарнын бүзүредикчилери кандидаттарның ажыл-чорудулгазын, оларның бедик төлептиин соңгукчуларга тайылбырлаш, соңгулдаларның хүнүнде боттарының бадылаашкыннарын совет улустуң бо ёзулуг төлээлекчилери, шынчы оолдар, кыстары дээш бээринче соңгукчуларны кыйгырганнар.

Ужуражыышкын хуралынга чүве чугаалаан соңгукчулар ук округтарның девискээрлеринге культура-амыдыралдың айтырыларынга холбашкан чамдык хемчеглерни чорударын хоорай Совединге болгаш боттарының кандидаттарынга сумелээннер. Чижээ, пассажирлерниң автобустарга чоруурунуң чурумун доктааткаш, ону шынгыы сагыырын хандырар, Заозерная талазында чүнар бажыны эде кылырын, хоорайның ЗАГС черин таарымчалыг бажың-биле хандырарын саналдааннар.

—Бистин № 5 школа болза областа уруглар хүнзээринин эң-не баштайгы школазы. Ындыг турбуже, олче чогуур кичээнгей салдынмайн турар: оон бажын-савазы чедишпес, бус одалгазы чок, оода чадаарда спорт залы безин чок. Бо үүлдерни четчелээринче бистин кандидаттарывыс сагыш-човангыр кичээнгейни салыр болза чогуур — деп, ол школаның башкызы эш Н. Г. Кондрадюк чугаалаан.

Депутаттарга кандидаттар С. Х. Красный, Н. В. Сизых, А. И. Шестрикова, И. З. Бессаров, Л. И. Кулакова соңгукчуларның бергени бо бүгү чагыгларны, саналдарны күүседир талазы-биле хемчегларни алырын хүлээнгеннер.

О. Салчак.

* * *

СЫРЫЙ ХАРЫЛЗААНЫ ТУДАР

«УТКА 25 чылы» совхозтуң Арыскан суурнуң чурттакчылары соңгулда мурнунуң ужуражыышкын хуралынга депутаттарның кандидаттарынга чугула ажыл-херекти даасканнар. Совхозтуң девискээринде ынай-бээр аргыжар оруктарны чаартып кылырынга, Арыскан суурнуң чуртталга бажыңнарын болгаш өдөө клубту септеп кылырынга дузалажырын кандидаттарга дагып, чагыгларын бергеннер.

Соңгукчулар Т. Салчак, Т. Кыстамай, Т. Шивит олар моон мурнундагы соңгулдада соңгуттурган чамдык депутаттарның четпес ажылдан келгенин шүгүмчүлеп, ам соңгуттурган депутаттар соңгукчулар-биле удаа-дараа ужуражып, олар-биле сырый харылзаалыг ажылдаарын чугаалааннар.

Улуг-Хем район Совединге депутаттарның кандидаттары эштер Р. А. Пирогова, М. М. Карбы олар соңгукчуларның саналоналынга бүрүнү-биле каттыжып, оларның чагыгларын күүседиринге беленин илереткеннер.

Т. Конгар.

* * *

БҮЗҮРЕЛИН ИЛЕРЕТКЕН

Кара-Хаак суурнуң чурттакчылары область Совединиң депутадынга кандидат Е. М. Командрина-биле ужуражыышкын хуралынга ажыл-херекте чедир кылдынмайн турар чүүлдериниң дугайын чугаалашканнар. Соңгукчулар мындыг чагыгларны кылганнар: суурну электри чырыы болгаш радио-биле үзүктел чок хандырар, өөредилгезин үскен школа назылыг 20 ажыг уругларны школаже хаара тудар, Кара-Хаак болгаш Черби суурларны чаагайжыдар болгаш өске-даа.

Район Совединиң депутадынга кандидат, ында эмнелге пунктузунуң эргелекчизи Т. С. Чамыянга соңгукчулар чагыгларны чугаалап турганнар. Бодунуң ажылынга чүткүлдүг, аныяк эмчи ук чагыгларны күүседип шыдаар дээрзинге олар быжыг бүзүрелдиглер.

О. Намчылак.

Бии-Хем район.

КҮРҮНЕ—КОЛХОЗТАРГА

СЭКП ТК-ныҥ январь Пленумунга эш Н. С. Хрущев-биле Саратов областыҥ Мичурин аттыг колхозунуҥ даргазы А. А. Чусляевтиҥ аразынга солун чугаалажылга болган. Колхозтарныҥ экономиказын болгаш саҥ-хөө байдалын улам ыҥай быжыглаар дугайында СЭКП ТК-ныҥ болгаш ССРЭ-ниҥ Министрлер Чөвүлелиниҥ докладаалы колхозчу чонга кайы хире улуг ужур-дузалыг болганы ол чугаалажылгадан кончуг тода көстүп келир. Ол чугаалажылганы стенографтан бижээни мынды:

Н. С. Хрущев. ТК-ныҥ болгаш Министрлер Чөвүлелиниҥ чаа шиитпирин амыдыралга боттандырган сөөлүнде Силерниҥ колхоз чежени алырыл?

А. А. Чусляев. Кывар чүүлдүҥ болгаш тракторларныҥ өртээн чиигеткениҥден эрги акша-биле 700 муҥ рубль камнап алдынар.

Н. С. Хрущев. Ол өвээш эвес-тир.

А. А. Чусляев. Ол кончуг эки. Бис бүгү трактор парыгын чаартып, а комбайн парыгын боду чоруур кылдыр дерип ап болур бис.

Амгы үеде чурттуҥ хөй-хөй колхозтарында ол чижектиг саналгыннар чоруп турар. Оон-биле кады партияныҥ болгаш чазактыҥ шиитпирин өзугаар бо чылдыҥ февраль 1-ден эгелээш, тракторларга, чүк машиналарына болгаш колхозтарга база өске-даа хереглекчилерге садар көдээ ажыл-агый машиналарынга артык кезектерге өртек оргумаа-биле 40 хуу, чүк машиналарынга — 17 хуу, тракторларга — 9 хуу, көдээ ажыл-агый машиналарынга 4,3 хуу, бензинге 40 хуу чиигээн.

Бо талазы-биле бис Москва областыҥ М. Горький аттыг колхозунуҥ даргазы В. Ф. Исаев-биле чугаалашкан бис. Колхозтарныҥ ниитизиҥ ажыл-агыйын улам ыҥай хөгжүдер, көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрерин көвүдедир болгаш колхозчуларныҥ чаагай байдалын бедидер дугайында партияныҥ болгаш чазактыҥ сагыш-салыышкынынаҥ база бир илергейлээшкини ол деп эш Исаев ынчаар үнелеп турар.

М. Горький аттыг көдээ ажыл-агый артелинге чыл дургузунда артык кезектерге, машиналарга болгаш бензинге өртектиҥ чиигээнинден чаа акшага 25 муҥ рубльди камнап алыры көрдүнген. Оон түүнелинде колхоз эҥ чоокку үеде көдээ ажыл-агыйныҥ чаа машиналарын садып алырынга болгаш черле көдээ ажыл-агыйны механизастаарынга өлүн хөй акша-хөрөҥгини чарыгдаар аргалыг болур.

База бир чижек. Смоленск областыҥ Починковский районунуҥ Сталин аттыг колхозунга үстүнде көргенивис ышкаш чарыгдалдардан 30 муҥ рубль камнап алдынар болган. Ол дээрге, инек саар механизастаттынган залдыг, 300 инек хирер кажаа тударынга артельдиҥ амгы үеде чарыгдап турар түүнүге барык деҥ. Областыҥ колхоз бүрүзү техникага болгаш кывар чүүлге өртек чиигээниниҥ түүнелинде 1961 чылда 4 — 5 күүчүлүг тракторларны немей садып алыр аргалыг апаар дээрзин санап көрген.

Бир эвес ынзы-бүрү көдээ ажыл-агый машиналарынга, чүк машиналарынга, оларныҥ артык кезектеринге, кывар чүүлдеринге өртек чиигээнинден болгаш өске-даа чиигелделерден камнап алдынар акша хөрөҥги-биле чурттуҥ бүгү колхозтары чүгле тракторлар азы автомобильдер садып алыр болза, олар бир чыл дургузунда чижек-биле 420 муҥ ажыг «Беларусь» маркалыг чаарткан чиик тракторларны азы 640 муҥ ажыг «ГАЗ-51 А» маркалыг чүк машиналарын садып ап болур ийик.

Чурттуҥ ынзы-бүрү районнарында ажыл-агыйларны чижекке көрдүвүс. Ынчаарга олар шуптузу көдээ ажыл-агый бүдүүлгезиниҥ улганыышкынындан болгаш специализастаттынганындан хамаарылга чокка эвээш эвес камналганы черле алырлар. Техника талазы-биле эки чепсеглеттингениҥ хире чергезиҥ-биле колхозтарныҥ алыр ажыы чоктадыр. Көдээ ажыл-агый машиналарынга, оларныҥ артык кезектеринге, кывар чүүлдерге өртекти чиигеткениҥден чурттуҥ бүгү колхозтары чыл дургузунда чаа акшага 539 миллион рубль ажыкты алыр.

СЭКП ТК-ныҥ январь Пленуму совет кижилериҥ улам өзүп турар херегледдерин долузу-биле хандырар төлээде, мал ажылыныҥ продукцуларын бүдүрерин дыка көвүдедир дугайында шиитпирни хүлээп алган. Амыдыралдыҥ ол эҥ чугула айтырын шиитпирлээриниҥ улуг аргаларын СЭКП ТК-ныҥ болгаш ССРЭ-ниҥ Министрлер Чөвүлелиниҥ бо шиитпирин ажыдып турар. Мал ажылыныҥ продуктуларын бүдүрерин деткиир сорулга-биле 1961 — 1965 чылдарда колхозтарга олча-ажык үндүрүүн өлүн чиигедирин көрген. Оон түүнелинде чурттуҥ колхозтары чылда 330 миллион рубль хире камналганы алыр. Оон ыҥай ынзы-бүрү чүүлдерге хуу төлевирин чиигеткениҥден көдээ ажыл-агый артельдери чылда 18 миллион рубльди камнап ап болур.

Украинаныҥ Коммунистиг партиязынын ТК-ныҥ Пленумунга чүве чугаалап тура, эш Н. С. Хрущев колхозтарныҥ экономиказын болгаш саҥ-хөө байдалдарын улам ыҥай быжыглаар дугайында партияныҥ болгаш чазактыҥ хүлээп алган шиитпириниҥ түүнелинде оларныҥ чарыгдалдары чыл дургузунда чаа акшага 887 миллион руольге эвээжээр, продукция бүдүрериниҥ чарыгдалдары база оон-даа эвээжээр деп демдеглээн.

Үш чыл мурнунда колхозтар МТС-терге хамааржып турган хөй санныг техниканы, тудугларны болгаш дерилгелерни садып алган. Ынчалза-даа чамдык колхозтар ам-даа күрүне-биле үзе санашпаан. Олар боттарыныҥ ажыл-агыйын сайзырадырына хөй акша-хөрөҥгини ажыглаар аргалыг болзун дээш, партия болгаш чазак ол колхозтарныҥ садып алган техниказыныҥ өртээ 262 миллион хире рубльди төлээрин 5-тен 10 чыл чедир хуусаага узуткан. Ол ышкаш, ССРЭ-ниҥ күрүне банкызыныҥ чээлилериниҥ хуу төлевири 226 миллион хире рубльди төлээр хуусаазын база узуткан.

Ол төлевирни узадып турары-биле чергелештир, колхозтарга 3-тен 15 чыл чедир узун хуусаалыг чаа чээлилерни тыпсып үргүлчүлеп турар. Ол чээлилерни алган сөөлүнде 2 — 5 чыл болганда дедир эгидип эгелээрин доктааткан.

Үр хуусаалыг чээлилерни колхозтарныҥ болгаш колхозтар аразыныҥ ынзы-бүрү бүдүүлгезиниҥ тудугларынга, тракторлар, комбайннар болгаш өске-даа көдээ ажыл-агый машиналарын, чүк машиналарын садып алырынга, чаа черлерни шиҥгээдип алырынга, үрелиг мыйыстыг бода малды садып алырынга, школалар, интернаттар болгаш ынзы-бүрү культура амыдыралдыҥ албан черлерин тударынга болгаш чугула ужур-дузалыг өске-даа хереглелдерге чарыгдаары-биле тыпсып турар. Үстүнде хереглелдерге чарыгдаар үр хуусаалыг чээлилериниҥ түүү эткен чылдагызындан 30 хуу көвүдээн болгаш 1961 чылда 800 миллион рубль бооп турар.

Көдээ ажыл-агый ажылдарынга белеткел-биле болгаш оларны чогуур өйүнде эрттирери-биле холбашкан хереглелдерге, көдээ ажыл-агый техниказын септээринге, кывар чүүлдерни, минералдыг чемишчидилгелерни, хөй чылдыг сигеннериҥ үрезиннерин садып алырынга болгаш өске-даа хереглелдерге чарыгдаары-биле бир миллиард ажыг рубльди тыпсып турар. Ийи миллиард 600 миллион рубльди күрүнеге садар көдээ ажыл-агый продукциязыныҥ өртээнге аванс хевирлиг кылдыр колхозтарга берип турар.

Ынчангаш бо чылын ынзы-бүрү чиигелделериниҥ болгаш ажыктарныҥ түүнелинде колхозтар ниитизи-биле 5,8 миллиард рубльди боттарыныҥ ниитилештирген ажыл-агыйын өстүреринге, көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрерин көвүдедиринге, колхозчуларныҥ материалдыг чаагай байдалын бедидеринге немей чарыгдап болурлар.

Чээлилериниҥ хөй нуруузу болгаш чамдык авансылар чүгле алган чылында эвес, а харын элээн каш чылдарныҥ дургузунда дедир эгиттинер дээрзин демдеглээри эргежок чугула. Ынзы-бүрү төлевирлериниҥ хуусаазын узутканыныҥ түүнелинде колхозтар анда планнап турган акша-хөрөҥгини боттарыныҥ көргенин өзугаар ажыглаар аргалыг болурлар.

Күрүнениҥ колхозтарга көргүскен дузаламчызыныҥ хемчээлин болгаш ужур-дузаазын тодаргай көргүзер төлээде, ол акша-хөрөҥги көдээ ажыл-агый артельдериниҥ бир чылда бүгү хуваттынмас фондузунуҥ үштүҥ бир кезээн барык эҥеп турар дээрзин айытса-ла четчир. Бо чылын колхоз бүрүзү ортумаа-биле 10 муҥ рубль ажыг хөрөҥгини немей чарыгдап болур.

Коллективизацияныҥ баштайгы чылдарында-даа, амгы үеде-даа партия, чазак, бистиҥ чурттуҥ ажылчын ангызы коллективтиг ажыл-агыйларга бүгү талалыг экономиктиг дузаны көргүзүп, оларны бүгү хемчеглер-биле деткиир дугайында В. И. Ленниниҥ айтыышкыннарын күүседип турарлар.

1923 чылда В. И. Ленин боду-нуҥ «Кооперация дугайында» деп ажылынга «ниитилел тургузуу бүрүзү чүгле кандыг-бир ангыныҥ саҥ-хөө деткимчези-биле тыптып келир» деп бижээн. Владимир Ильичниҥ оон ыҥай бижээни болза: «Амгы үеде бистиҥ чүден артык деткиир ужурлуг ниитилел тургузуувус болза кооперативтиг тургузуг ол дээрзин бис ам билип алыр болгаш боттандырар ужурлуг бис». Социалистиг күрүнениҥ кооперацияга деткимчези дээрге, экономика, саҥ-хөө болгаш банк талазы-биле тус-тус чиигелделер болур ужурлуг дээрзин В. И. Ленин бижээн.

Бистиҥ күрүне социалистиг көдээ ажыл-агыйныҥ хөгжүлдезин канчаар-даа аажок улуг ужур-дузалыг деп санап турар. Ам үеде, кажан бистиҥ чуртувус күүчүлүг үлетпүрлүг апарганда, кажан чыл бүрү пландан дашкаар чыылдалар өзүп турда, партия болгаш чазак колхозчу ажыл-агыйларны хөгжүдеринге болгаш быжыглаарына чаа-чаа хөй акша-хөрөҥгилерни түскайлап берип турар. Колхозчулар СЭКП ТК-ныҥ январь Пленумунуҥ шиитпирлеринге сорук кирип, күрүнениҥ канчаардаа аажок улуг дузаламчызын ажыглавышаан, чонга болдунар-ла хөй эҥти, сүүтү, чуурганы болгаш өске-даа көдээ ажыл-агый продуктуларын бөөр дээш бүгү күүнүн салып турар.

Б. АФАНАСЬЕВ.

Даштыкыдан телеграф медээлеп тур

АКЫ-ДУҢМА СОЦИАЛИСТИГ ЧУРТТАРДА

Польша күчүлүг турбиналарны кылып турар

ВАРШАВА. (СЭТА). Польшаныҥ хүрен хөмүр даш-биле ажылдап турар «Конин» деп электростанциязында 50 муҥ киловатт күүчүлүг чаа турбоагрегат тургустунган. Ындыг улуг күүчүлүг турбоагрегатты Польшага бир дугаар-ла Эльблонгта болгаш Вроцлавта заводтарга кылган.

Польшада турбина тудуушкуну—үлетпүрүҥ эҥ-не аныяк адыры. 200 муҥ киловатт күүчүлүг турбиналарны бүдүрүп эгелээнинден бээр чүгле 8 чыл эткен. Эльблонгта К. Сверчевский аттыг механика заводунуҥ коллективи 4 чыл эткенде-ле 25 муҥ киловатт күүчүлүг турбина бүдүрүп үндүрерин шиҥгээдип алган, а Вроцлавта электри дериглер заводу база ындыг күүчүлүг генераторлар бүдүрериҥче кирипкен.

Ам ол заводтарда 120 муҥ киловатт күүчүлүг турбина болгаш генератор кылдыныр турар. Ындыг улуг күүчүлүг турбиналарны ам үеде делегейниҥ чүгле 8 чурттарында—ССРЭ-де, АКШ-та, Англияда, Францияда, ГФР-де, Швейцарияда, Швецияда болгаш Японияда кылыр турар. Ам польша конструкторлар 200 болгаш 300 муҥ киловатт күүчүлүг энергетиктиг турбиналарны тургузары-биле ажылдап турарлар.

Алдарлыг хүнге уткуштур

БУХАРЕСТ. (СЭТА). Румыниянын Коммунистиг партиязынын бо чылдыҥ май 8-те болур 40 чыл оюн байырлаарынга Румын Улус Республика белеткениҥ турар.

Фабрикаларныҥ, заводтарныҥ, чаа тудугларныҥ ажылчы чоннары төөгүлүг ойга алдар кылдыр социалистиг чарышче кирип турарлар.

Чарыштын амгы үеҥги чазазында чаа түүл болза, продукцияныҥ бедик шынары дээш демисел болур. Ол бедик шынарны хамыктыҥ мурнунда технологтуг чөрүдүлгаларны үзүктел чокка сайзырангайжыдып тургаш, продукцияныҥ шынарын улуг-улуг машиналардан эгелээш бажыҥ иштиниҥ херекледелериҥе чедир бедидип тургаш чедип алыр.

Румыниянын Коммунистиг партиязынын үндезилеттинген хүнүнден бээр 40 чыл болур оюнга алдар болдурган чарыштын улуг ужур-дузазы болза, кадрларны шын таарыштыр тургузары, ажылчыннаныҥ, инженерлериҥ болгаш техниктериҥ мергежилин бедидери болур.

Делегей техниказывын негелдезин өзугаар тургустунган кылыгларныҥ хевирлерин бүдүрүлгелериҥ эргезинге берген турар. Бүдүрүлге онаалгаларын долдур болгаш ажыр күүседири, машиналарны эки ажаары, бүдүрүлге сагылга-чурумун шынгыы сагыыры, ажылды кылырынын хуусааларын кызырары болгаш өске-даа чүүлдер мурнуку хевээр социалистиг чарыштын сорулгалары болур.

Бо болгаш өске-даа бүгү сорулгалар Румыниянын Коммунистиг партиязынын 40 чыл оюнга алдар болдурган социалистиг чарыш-биле холбаштыр Румыниянын Ажылчын партиязынын Төп Комитединиҥ бүгү-ле партия, профөвилел болгаш аныяктар организацияларынга үндүрген директивалаарында айытынган.

Румыниянын Ажылчын партиязынын ТК-зынын директиваларын ажылчы чоннар сеткил ханыышкыны-биле үткүп, хүлээп алган.

— Бо документини бистиҥ коллектививис онза кодурлуушкун-биле уткаан—деп, Бухарестиниҥ көдээ ажыл-агый машиналары кылыр заводунуҥ кол инженери Н. Теодореску «Мунка» солунга бижээн.— Ол документ болза, бүдүрүлгениҥ ажыл-агыйын улам бедик чадаже көдүреринин хөрөөнге идиг болуп турар.

Соҥгу Көрейде гидроэнергетиктиг бааза өзүп турар

ПХЕНЬЯН. (СЭТА). Ниити күүчүзү 1.470 муҥ киловатт чедир улуг гидроэлектростанцияларны Соҥгу Көрейниҥ даглыг черлериҥде тудуп турар. Оон-биле кады бүгү чуртка дыка хөй ортумак болгаш бичежек чергелиг электростанцияларны тудуп турар. Тудуп турар электростанцияларныҥ ниити күүчүзү Мурнуу Көрейниҥ бүгү-ле ажылдап турар электростанцияларынын күүчүзүн ажып турар.

Ажылдап турар электростанциялар-биле кады чаа электростанциялар чылда электроэнергия ажылдап үндүрерин 1967 чылда 17 миллиард киловатт-шак чедирер арганы бээр.

Ливияже шериг чорудуп турар

ЛОНДОН. (СЭТА). Чоокта чаа чадаг шеригниҥ шилиҥдек батальону Англиядан Ливияже ужудуп үнүпкен. Оон составында 600 чадаг шериглер, 400 артиллеристер, сапёрлер, харылзаажылар болгаш шериг-медицина албанынын ажылдамчылары бар.

Шериглерни ынчаар өктап турар чоруту «шериглерни дүрген транспорттаарынын шенедде өөредии кылдыр» шериг министерствозунуҥ айтыш турарын демдеглевишаан, «Дейли экспресс» солун шериглерни Родезияже баар оруктуҥ барык чер ортузунда дүжүрүп турарынче кичээнгейни көрүндүрүп турар.

Н. С. Хрущевтуҥ чагаазын улустар деткип турар

☆ ☆ ☆

Чөптүг чорук тиилээр

ПРАГА. (СЭТА). Конгода колонизаторларныҥ араатанзыг үүлгедиглерине бүгү-ниити килеҥнээшкини болгаш удурланыышкынны илергейлевишаан, хөй качыгдалдарга таарышкан конго черге улустуҥ чөптүг чоруу болгаш күзел-соруу тиилээн турзун дээш дээштиг хемчеглерни алыр деп Совет чазактыҥ шиитпирлиг негелдезинге чехословак хөй-ниити бодунуҥ үнүн каттыштырыр турар.

Солуннар Н. С. Хрущевтуҥ Индияныҥ премьер-министри Д. Неруга чоруткан чагаазын көскү черлерине бүрүү-биле парлап үндүрген.

«Руде право» солун даштыкы холгаарлаашкынын Конгону доп-дораан камгалап алырын болгаш дүрүм өзугаар чазакка дузаламчы көргүзерин негеп турар. Хаммаршельдиге хамаарыштыр кандыгыдизе, «КНО-да харысалгалыг албан-дужаалга оон олурар ужуру-даа чок» деп бо солун бижип турар.

«Млада фронта» солуннуҥ кыйгырып турары: Конгода «КНО-нуҥ акциязы» дижир чүвени доп-дораан соксадыр, Бельгияга улур хемчегни алыры чугула; Чомбени болгаш Мобутуну судче шилчидер база оларныҥ дээрбечилериниҥ боо-чепсээн хураар.

«Земедельске новины» солуннуҥ бижип турары болза, Конгода ханныг болуушкуннар КНО-нуҥ секретариадын эде организастаарыныҥ мырынай эргежок чугула апарганын бүгү делегейге база катап көргүзүп турар-дыр. Шынында Лумумбаны өлүрген идегет Даг Хаммаршельд болур, ынчангаш ону КНО-нуҥ чингине секретарынын албан-дужаалыдан дүжүрер ужурлуг.

КНО-нуҥ тургузуун эде организастаар

ВАРШАВА. (СЭТА). ССРЭ-ниҥ Министрлер Чөвүлелиниҥ Даргазы Н. С. Хрущевтуҥ Конгода болуушкуннар-биле холбаштыр Индияныҥ премьер-министри Неруга чоруткан чагаазы Польшаныҥ калбак хөй-ниитизиниҥ улуг сонуургалын болдурган.

«Трибуна люду» болгаш «Жице Варшавы» солуннар Совет чазактыҥ баштынчызынаҥ чагаазынаҥ делгеренгей допчулалдарын бирги арынарынга парлагылаан. «Жице Варшавы» солун Н. С. Хрущевтуҥ «Конгонуҥ хамаарышпас чоруунуҥ эрге-ажыктары, КНО-нуҥ ат-алдарын бедидериниҥ эрге-ажыктары-биле бир дөмей, «Конгода акция» дижир чүвени эҥ дүрген соксадырып болгаш болдунуҥ иштики херектерин боду шиитпирлээр арганы конго улуска бөөр төлээде, өөртөн бүгү даштыкы шериглерни үндүрерин негеп турар деп түүнелди ССРЭ-ниҥ чазаа «ылган» деп сөстерин улуг эгелер-биле бижээн.

Н. С. Хрущевтуҥ чагаазынга Каттышкан Нациялар Организациязынын болгаш чингине секретарь Хаммаршельдиниҥ дугайын чугаалап турар үүлдерни солун онзалап айтып турар. «Жице Варшавы» солуннуҥ айытканы: «Соок дайынны» моон соҥгаар чидиглендирбес төлээде, «изиг» дайынны болдурбас төлээде, КНО-нуҥ тургузуун эде организастаарынын эргежок чугулазын совет премьер демдеглеп турар-дыр».

Лондонда улуг сонуургал

ЛОНДОН. (СЭТА). ССРЭ-ниҥ Министрлер Чөвүлелиниҥ Даргазы Н. С. Хрущевтуҥ Конгога тайбыныҥ ханцырар дугайында саналдарны айтып, Индияныҥ премьер-министри Джавахарлал Неруга чоруткан чагаазы Лондонга улуг сонуургалды болдурган. Дыштанар хүнде үнер салдарлыг солуннар чагаанын допчулалын улуг эгелер-биле парлагылаан.

Солуннарныҥ хөй нуруузу африка күрүнелериҥ төлөөлекчилериндеи комиссияны тургузар дугайында саналдарны чагаада бижээнин онзалап демдеглеп турар.

Ылангыя Конгода болуушкуннарга Хаммаршельдиниҥ ролюн, Патрис Лумумбаны өлүреринге оон киришкенин шүүмүүлеп, чагаада бижээн үүлдер кичээнгейни болунче хандыып турар.

Н. С. Хрущевтуҥ чагаазынга саналдап турары Конго талазы-биле комиссия болунун мурнунга мыҥыыр үш сорулганы салыр дээрзин «Санди таймс» солуннуҥ Москвада корреспондентизи онзалап демдеглеп турар: «Агрессорларны үндүр сывырар, даштыкыныҥ кандыг-даа хевирлиг холгаарлаашкынынга төнчүүҥ салыр болгаш Конгонуҥ чазаанын база парламентизинин ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузар».

Колонизаторлар болгаш чалчалар чөҥгээлеп турар

ЛОНДОН. (СЭТА). Конгодан бүгү бельги ажылдакчыларны үндүрерин негеп турар Айыыл чок чорук Чөвүлелиниҥ резолюциязынга бельги колонизаторлар болгаш оларныҥ Конгода чалчалары удурланып турар.

Элизабетвильден келген дыҥнадыгларны өзугаар алырга, КНО-нуҥ резолюциязы—ол дээрге Катангага «дайын чарлааны-дыр» деп Чомбе медеглээн.

Конго улустуҥ саттыныкчылары биле оларныҥ эзлери—бельги колонизаторлар бир аай болуп турар. Рейтер агентилелиниҥ Леопольдвильде корреспондентизинге бир бельги офицериҥ медеглээни болза: «Кажан бистер КНО-нуҥ хайгааралыныҥ адаанга туруп турар үевисте оон дужаалдарынга чагыртып апаар бис, ынчалзажок ол ам-даа эдек».

Россияга крепостной эргениҥ дүшкенинден бээр чүс чыл болган

Россияга крепостной эргениҥ дүшкенинден бээр бо чылын чүс чыл болуп турар.

Хаанныг Россияга капитализм Европаныҥ өске чурттарындан элээн орайтады хөгжүп эгелээн. XIX чүс чылдыҥ ортаа үезинде безин Россияга тараачыннарны мал эт-хересел ышкаш садыглап, садып ап болур крепостниктиг корум-чурумнар туруп турган. Бектиг крепостной күш-ажылдыҥ бүдүрүкү чоруу кончуг куду, а ындыг күш-ажылга үндезилеттинген көдээ ажыл-агый хожудаҥгай турган. Хостуг ажылчын күжү болгаш иштики рынок чедишпейн турганындан үлетпүр база-ла чогууру-биле хөгжүп шыдавайн турган. Бараанныг-капиталистиг харылзааларныҥ хөгжүлдези крепостной эргени узуткаарынче албадап турган.

Крепостной тургузугнуҥ чиндиреп ирээни болгаш чуртка оон хорааны улам-на илергей болуп кел чыткан. Ылангыя Крым дайыны (1853—1856 чылдарда) ону онза тодаргай көргүскен. Экономика талазы-биле эргежок чугула болганынаҥ база өскүп турган тараачын хөлзээннериниҥ уламындан хаанныг чазак крепостной эргени дүжүрер ужурга албадаттырган.

1861 чылдыҥ февраль 19-та II Александр хаан крепостной хамаарылгадан үнген тараачыннарныҥ дугайында «Саавырларны» бадылаан болза-даа, ону чүгле март 5-те чонга чарлаан. Ынчалза-даа тараачыннарныҥ негелдезин ол реформа хандырып шыдавааны билдингир турган. Ынчангаш тараачыннарныҥ хөлзээшкини чок апаар деп бодаар арга чок турган. Оон ужурундан хаан чазак ону болдурбас дээш, баш удур полицейжи хемчеглер ап турган.

Ол «Саавырларны» өзугаар алырга, мурнунда помещиктериҥ эргешөлээ чок кулу бооп чораан тараачын кижи ам амы-хуузунда хостуг болгаш чамдык хамааты эргелерлиг болу берген. Ынчалза-даа крепостной эргени дүжүргени помещиктериҥ тараачыннарны дарлаарын узуткаваан.

Крепостной эргени дүжүрери помещик-крепостниктер боттарыныҥ ямбы-тамчыын бодаан эрге-чагырганын камгалап артыраар сорулгага таарыштыр чоруткан. Олар тараачыннарны «хостаашкын» үезинде эҥне арын-нуур чогу-биле үптептонаанар. «Тараачын реформазы» болза, «чер ажылында төрүттүүнүн орар капитализмниҥ эрге-ажыктары дээш тараачыннарны массалыг бирги күүчүлээни болур» деп В. И. Ленин бижээн. (Чог. т. 13, арын 250). 36 губернияларга тараачыннарныҥ 5 млн. десятина ажыг черни помещиктер боттарынга «кезип» алганнар. Ниитизи-биле, мурнунда тараачыннарныҥ ажыглап турганы чүгээр-ле черлериҥ бештиҥ бир кезиинден хөй помещиктериҥ холунга барган. Арткан черни тараачыннарга үлээгеш, оларга быжыглаан турган. Ол черлер эҥ-не багай (балгаштыг, суггат чок, сайыран), а хөй таварылгаларда ажыглаар арга чок черлер турган. Тараачыннарныҥ чамдык кезии шуут үлүг чокка «хостаттырган».

Боттарынга быжыглаан үлүг черлерни тараачыннар аар өртек-биле садып алыр ужурлуг болганнар. Тараачыннар чер өртээн «хостаалыышкын» сөөлүнде барык-ла чартык чүс чыл иштинде төлеп келгеннер. 1905 чылга чедир тараачыннар чер өртээ дээш хаанныҥ садыҥга 1,9 млрд. рубльди төлээннер, ынчаарга ук черниҥ өзулуг өртээ 544 млн. рубль хире турган. Чер өртээ төлээрин хаанныг чазак чүгле 1907 чылда революциянын базыышкынынаҥ соксаткан.

Помещиктериҥ улуг ээлел черлериниҥ хевээр артып калганы чартык крепостниктиг мөлчүгделдиҥ үндезини болуп турган. Тараачыннар черни помещиктерден кулданыглыг байдалдарга, тодаргайлаарга, помещиктиҥ черин бодунуҥ чепсек-хересели-биле болгаш аът-шарызы-биле тарып бээр, бодунуҥ дүжүдүүнүҥ чартыын помещиккe бээр болуп, хөлезилеп алыр турган.

Бодунуҥ идегелдериҥе мегелеткен тараачыннар реформага массалыг хөделиишкиннериҥ чаа чалгыы-биле харылаан. Тараачын шимчээшкини 1961 чылдыҥ апрель—июнь айларда онза улуг хемчээлдерге четкен. Хаан чазактыҥ иштики херектер министерствозунуҥ долу эвес саннарын өзугаар безин алырга, 1861 чылда 2034 суурларга хөлзээшкиннер болгулаан. Чамдык таварылгаларда олар шуут тура халыышкын хевирлиг апарып турган. Тараачыннарныҥ талазынга революсчу демократтар, Н. Г. Чернышевский, А. И. Герцен болгаш өскелер-даа туржуп турганнар. Олар «тараачын реформазынын» үптекчи, крепостниктиг утка-шынарын сойгалап, тараачыннарны боо-чепсектиг демиселче кыйгырып турганнар.

Көдээге крепостной өзунуҥ хөй артыышкыннары артып калган болза-даа, 1861 чылдыҥ реформазы, В. И. Ленниниҥ чугаалааныҥ өзугаар алырга, феодал монархияны буржуаз монархия кылдыр хуулдурарынын оруунче базым болган. (Чог, т. 17, арын 88).

Крепостной эргениҥ дүшкенинин соонда Россияга капитализм, ылангыя үлетпүрге, элээн дүрген хөгжүп эгелээн. Фабрикаларныҥ болгаш заводтарныҥ саны 1866 чылдан 1890 чылга чедир ийиден ажыг катап көвүдээн. Ол үениҥ шаа-биле алырга, машина техниктиг болгаш мун-мун ажылчыннарлыг аажок улуг фабрикалар болгаш заводтар бар апаргылаан.

Улуг үлетпүрлүг капиталистиг өүдүүлгелериҥ хөгжээни-биле кады, амгы үениҥ үлетпүр пролетариады тыптып келген болгаш өзүп орган.

Капитализм көдээге база-ла хөгжүп турган. Тараачын ажыл-агый натуралдыг турганындан улам-на бараанныг болуп, рынокка улам-на күштүү-биле чагыртып бар чыткан. Көдээ ажыл-агый бүдүүлгези байшыдалгыр кожайларныҥ холунга мөөннеттинип турган. Капитализмниҥ салдары-биле тараачыннар сандаран, кулактар (көдээ буржуазия) болгаш ядыылар (көдээ пролетариат) ылгалып үнүп турган.

Россияныҥ капиталистиг чурт болуп шилчээни, бүгү-ле чурттар-биле бир дөмей, ажылчы чоннарны мөлчүүрүн күштелдиреринин оруу-биле болуп турган. Капиталистиг мөлчүгдел-биле крепостниктиг дарлалдыҥ артыышкыннары капсырлажып турганы, массаларныҥ байдалын харыдаа улам шыдажыр арга чок болдуруп дорайтадып турган. Улустуҥ болгаш бүгү ниитилел хөгжүлдезиниҥ эрге-ажыктары крепостной өзуныҥ артыышкыннарын узуткаарын, кызыгаар чок хаанныг эрге-чагырганы дүжүрерин негеп турган.

Аграр айтырыын шиитпирлээриниҥ, крепостной өзуныҥ артыышкыннарын узуткаарынаҥ эргежок чугулазы база тараачыннарныҥ экономиктиг болгаш политиктиг демиселин улам ыҥай хөгжүдериниҥ сорулгалары Россияныҥ социал-демократтыг партиязынын тактиказын тодаргайлаан. Пролетариат диктатуразын тургузары дээш демиселге ажылчын ангынын бирги чергениҥ сорулгазы болза, кызыгаар чок хаанныг эрге-чагырганы дүжүрери, тараачыннарны феодалдыг дарлалдан хостаары болгаш ону помещиктерге болгаш буржуазияга удур медерелдиг ангы демиселинче хаара тудары болуп турган. Революциянын ангы-ангы үе-чадаларында партияныҥ аграр программазы оон-биле тодаргайлаттынып турган. «Кескиндилерни» тараачыннарга эгидип бээриниҥ, а оон соонда помещиктериҥ черин конфискастап хавырбышаан, бүгү черни национализастаарынын ленинчи политиказы буржуаз-демократтыг революция дээш демиселге партияныҥ аграр программазынын хөгжүлдезинде эҥ чугула үүл болган.

Пролетариаттын салдары-биле, оон-биле ангы талазы-биле эвилелдиҥ тургустунуп келгенинге үндезилээш, тараачын демисели күштелип турган, хаан чазак-биле демиселге бүгү демократтыг лагерь быжыгып, улам-на организастыг болуп бар чыткан.

Хаанныг өзуга удур ажылчыннарныҥ болгаш тараачыннарныҥ баштайгы кады хөделиишкини 1905—1907 чылдарныҥ революциязы болган. Оон дуржулгазы ажылчын ангы-биле тараачыннарныҥ эвилелиниҥ бүгү ужур-дузазын, ол эвилелдиҥ күүҥүн болгаш ынчаардагы кошкак талаларын көргүскен. Оон соондагы үеде, азы реакцияныҥ база чаа революстуг көдүрлүүшкүнүҥ чылдарында, бирги делегей дайынынын үезинде массаларны революстуг өзу-биле кижизидериниҥ талазы-биле партияныҥ карак кызыл ажыл-чорудулгазы халас барбаан.

Бүгү куш-ажылчы тараачыннар хаанныг эрге-чагырганга удур көдүлүп үнген 1917 чылдыҥ февральдыҥ буржуаз-демократтыг революциязы хоорайныҥ болгаш көдээнин ажылчы чоннарынаҥ революстуг эвилелиниҥ быжыын болгаш амыдыралчы чоруун көргүскен. Ынчалза-даа чүгле Октябрьныҥ социалистиг Улуг революциязы аграр айтырыын түүлунга чедир шиитпирлеп шыдаан болгаш чурттуҥ эҥ-не хөй санныг ангызын—тараачыннарны экономика болгаш политика талазы-биле хостаан.

Советтериҥ II-ги съездизиниҥ хүлээп алганы, В. И. Ленниниҥ ат салганы чер дугайында Декрет помещиктериҥ бүгү черин өртек чокка конфискастап хавырар дугайын болгаш бүгү черни улустуҥ холунче шилчидер дугайын чарлаан. Чер дугайында Декрет тараачыннарныҥ чүс-чүс чылдагы алыс күзелин боттандырган. Тараачыннар чер талазы-биле өре-ширезинден төөгүде бирле дугаарында хосталганнар. Чер—күрүнениҥ ниити өнчүзү болу берген.

Ленинчи өөредигин удуртулга болдурбушаан, ажылчын ангынын болгаш тараачыннарныҥ кол массаларынын деткимчезинге даянмышаан, Коммунистиг партия тараачыннарныҥ чыдып калган үүрмек хуу ажыл-агыйдан коллективтиг ажыл-агыйже шилчилгеин хандырган.

Ам бистиҥ чуртувустуҥ көдээ ажыл-агыйы делегейде эҥ-не сайзырангай, бедик механизастаттынган ажыл-агый болуп турар. Ынчалза-даа коммунистиг тургузуушкуннуҥ эрге-ажыктары амгы үеде чер болгаш мал ажылынын хөгжүлдезинин улам бедик темпилерин негеп турар. Моон ужурунда, көдээ ажыл-агыйны хөгжүдериниҥ айтырыглары бистиҥ партиявыстыҥ кичээнгейинин төвүнде доктаамал туруп турар.

Н. С. Хрущевтуҥ СЭКП ТК-ныҥ январь Пленумунга чугаалааны болза: «Эки сайзырангай көдээ ажыл-агый чокка, көдээ ажыл-агый продуктуларынын элбекшили чокка социалистиг экономика чечектелип шыдавас. Көдээ ажыл-агыйны чайгылыш чокка көдүрери дээш демисел—ол болза коммунистиг ниитилелди тургузарынын эҥ чугула негелдези...»

В. КОПЕЙ-ООЛ.

Хомушку Чадамба бүдүүлгеге хөй чылдар дургузунда ажылдап келген хоочун даараныкчы. Бодунуҥ даараныкчылап ажылдап келгениниҥ дургузунда ол тоннарны, платьелерни, костюмнерни, чоорганнарны болгаш өске-даа даараныла кылыгларын чежени бүдүрбөөн дээр.

Амгы үеде Хомушку Чадамба Чадааныныҥ райүлетпүр комбинадынын даараныла цегиниҥ мурнакчы ажылчыннарынын бирээзи. Ол айларнын, кварталдарынын планныг онаалгаларын үргүлчү ажыр күүседип келген болгаш чүгле эҥ эки шынарлыг продукцияны бүдүрүп турар.

Бодунуҥ байлак арга-дуржулгаларын ыныяктарга ол күзелдии-биле дамчыдып берип келген. Чадамбаныҥ өөредип каан даараныкчылары З. Ойдуп болгаш С. Күжүгет олар ам мастерлер апарганнар.

Партияныҥ XXII съездизинге белектиг ужуражыр дээш цехтиҥ ажылчыннарынын алган бедик хүлээлгелерин ол детквишаан, бүдүүлге планын 130 хуудан кудулаттайн ажылдаарын хүлээнип турар.

Чурукта:

ТУБЕРКУЛЁЗКА УДУР ДЕМИСЕЛЧЕ!

Санитар-чырыдыышкын арны

Бистиң чуртувуста туберкулёз-биле демисел

Ажылчы чоннуң материалдыг болгаш культурлуг деннели канчаар-даа аажок куду ийикпе азы кадыг-берге дарлал-хемдилгеге таваржып, ооң чылдагааныңдан туберкулёз-биле аарып турарының саны

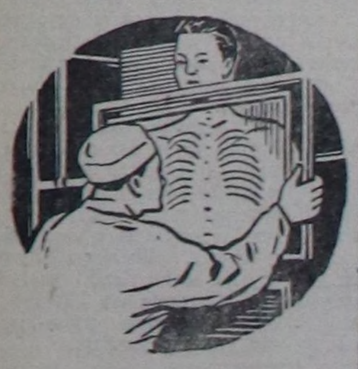

капиталистиг чурттарда аажок хөй. Ынчаарга Совет Эвилелинде байдал сыр өске: туберкулёз-биле демисел ниити күрүненин херээ болуп турар.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязы тиилээнинин сөөлүнде бистиң чуртта эмнелгениң тускай албан черлериниң, ооң иштинде диспансерлер, санаторийлер дээн ышкаш туберкулёзка удур албан черлериниң калбак четкизи тургустунган.

Күш-ажыл камгалалының, социал амы болгаш ие, чашты камгалаарының талазы-биле алдынып турар хемчеглер, чурттакчылыг черлериниң чаагайжыдылга, ногаанчыдылгазы, бичии ургларның физиктиг болгаш гигиеналыг кижизидилгези дээн ышкаш түүлдер чурттакчы чонну кадыкшыдарынга туберкулёз-биле демиселге таарымчалыг бүгү байдалдарны тургузуп турар.

Улустарның кадык камгалалының, ооң иштинде туберкулёзка удур демиселдиң талазы-биле бистиң совет Ада-чуртувуста боттандырып турар хемчеглер бүгүдеге билдингир.

ТУБЕРКУЛЁЗТУҢ БАШТАЙГЫ ДЕМДЕКТЕРИ

Туберкулёз кол нургулайында билдирбес хевир-биле эгелээр: аарып эгелээн кижи баштай шаг-шинээ чидип, хейде-ле кошкап сулараар. Хүн санында кежээликтей эьди шоолут эвес изип каап, чылдагаан чокка арып, чемге хөнү чоктанып, өйөйде хөрээ шашкылаар, дүне деридер, тыныжы дапкыжаар, чылдагаан чок шыжыгып ажынар апаар болгаш чамдыкта көвүк чараалыг чөдүл тыптып келир.

Шөйүндү (ижин) туберкулёзунуң үезинде хангыр холумактыг куду олуртуушкун тыптыр. Шак ындыг аарыг кижи чогум чыдып албайн, ажылдавышаан турар. Чөдүл болгаш хан-холумактыг какырыышкын туберкулёз тывылган-дыр дээр дугайында бодунуң кадыын хынап көрдүнериниң эргежок чугулазын айтып турар шыңгыы сагындырыг болур ужурлуг.

Өске таварылгаларда туберкулёз элээн ханы байдал-биле эртип турар. Аарыг кижиниң эьт мага-боду хеп-хенертен изип, ириннелчек чөдүл үүнүп, шаг-шинээ хенертен улуу-биле суларап, кадыктың байдалы бергеп аартааш, чыдар ужурга таварыштырар.

Аарыг кижиниң байдалы чамдыкта харын-даа узамдыгып аартаан грипп ышкаш кылдыр сагындырар. Ынчангаш грипптен аараан кижи чогум грипп эвес, а ооң артында туберкулёз тыптып келген болуп чадавас дээрзин тодаргайлап уктаарыбиле эмчиге ыяавыла баарының ужуру ында.

Туберкулёзтуң чоорту өөскүүшкүнүнүң үезинде ооң эге хевириниң байдалы малокровие (хан четпестээшкини), ижин аарыы, малярия болгаш ол ышкаш өске-даа аарыгларның баштайгы демдектери-биле дөмейлешкек болур.

Чыпшынып халдаарының оруктары

Туберкулёз мырынай-ла чүзүн-баазын чүвелерни дамчыштыр чыпшынып халдаар. Чөдүл ийикпе азырыышкын үезинде чарааның чаштаанындан, туберкулёзтуг аарыг кижи-биле чугаалажыышкын үезинде, туберкулёз микробтарлыг доозунну киир тынганындан. туберкулёз-биле аараан инектиң сүдүн ишкининден, туберкулёзтуг кижи-биле дегжип кожаланышканындан, ол ышкаш ооң эт-херекселин: иштики-даштыкы хевин, думчук аржыылын, чоттунар аржыылды, савадан — шопулаан, стаканын (аяан), таваан болгаш өскелерни-даа эдилээнинден чыпшынып болур.

Оон ынай, туберкулёзтуг кижи-биле хол тутчуп мендилешкининден, ошкашканындан, ооң шуглак-дөжээн, данзазын эдилеп, тырткан папирозун тыртып таапкылашканындан база халдап чыпшынар. Чаш уруглар шалага союп чоруп тургаш, туберкулёз аарыын боттарынга белени-биле чыпшырып болурлар.

Туберкулёзтуң өөскүдүкчүзү

Туберкулёзтуң халдавырын чүгле микроскоп-биле көрүп болур. Чөгенчиг бичии палочкалар хевирлиг микроб туберкулёзту өөскүдер.

Туберкулёзтуң микровун 1882 чылда Р. Кок деп эртемден илередип тыпкан.

Кижиниң организминиң даштынга тургаш, микробтуң өлбес шыдамыы аажок болур.

Шык тургаш каъдып кургаан, ылаңгыя чырыы багай болгаш шыксымаар чуртталга черинге микроб бир ийикпе ийи ай дургузунда өлбес болгаш кижиниң кадыынга айыылдыг-даа. Даштыгаа, хүн херелиниң адаанга болгаш кургаг черге тургаш олар дүрген өлүүчел. Хүннүң дорт дүшкен херелдери туберкулёз микробтарын каш-ла шак дургузунда өлүрүп узуткаар. Суук чүүлдү хайындырып турар үеде олар белен өлбес.

Туберкулёз халдавырының кол өөскүдүкчүзү — туберкулёзтуг аарыг кижиниң микробтары болур.

Туберкулёзтан аараан чамдык арыг-шевер эвес кижилер чараазын шала ийикпе черже дүклүрүп каар орта, ол чараа аңаа кадып кургааш, агаарга довурак-доозун-биле кады тарай ужукпушаан, кадык кижилерниң өкпезинге халдаар.

Туберкулёз кандыг органнарга халдаарыл

Туберкулёз кижиниң мага-бодунуң кандыг-даа органынга: өкпегеда, сөөктерге-даа, чүстерге-даа, ижин-хырынга-даа, бүүрекке-даа, бестерге-даа, боостаага-даа, кешкеда, каракка-даа, мээ, чүн каъттарынга-даа халдап болур.

Аарыг халдаан органга туберкулёзтуң палочкалары чыылган турар. Олар аарыг органны тускай үрегдевишаан, хоранныг чүүлдерни үндүрүп, бүгү организмни шуут хораннап болурлар. Мынчангаш туберкулёз болза, чүгле халдаан органынга эң айыылдыг аарыг эвес харын бүгү организмге база айыылдыг.

Туберкулёз-биле аарыыр чоруктуң 80 хуузу өкпеге дээп турар болгаш чүгле 15—20 хуузу оон өске хевирлеринге хамааржып турар.

Уругларның кадыкшылын камгалаңар

Бичии уругларның назыны чаш болган тудум, туберкулёз оларга улам аары-биле эртер. Туберкулёзтан аараан уругнуң шаа үстүп, деңзизи шуут немешпестеп, ажыныычал, дүрген туруп баксыраачал, температуразы доктаамал эвес, өрүлээчел болуп, чөдүлү хайнып эгелээр.

Ынчаарда уруг чемге хөнү чоктанып, шагзыргай-даа, шугул-даа апаар. Бир эвес уруг школада өөренип турар болза, ол дүрген туруп баксыраачал болгаш ээдергей болу берип, өөредилгезинге кошкак тургусса чогуур. Ону кадык уруглардан тускайлап үзер херек. байдалы илереп келир.

Шак ындыг уругларның колдуунда-ла моюн болгаш сегел адаанын даштыкы бестери дөстее ыжып келир. Оон-биле чергелештир, кешке база халдап, шивишкилер үнүп, оюлганнааш туруп бээр.

Бичии уруглар кол нургулайындала өкпе, бестерниң туберкулёзу - биле аарып турар болгаш ону чүгле эмчи тускай шинчилгелерни кылып тургаш, илередип тывар.

Мынчангаш, уругну уруглар консультациязының эмчизиниң доктаамал хайгааралынга үргүлчү

Туберкулёз эмнеттинип болур

Туберкулёзту эрте эмнеп эгелээн тудум-на, ол дүрген болгаш белен эмнеттингир. Туберкулёз янзы-бүрү хевирлерге илереттинер чүве болганда, ону эмнээриниң аргалары база хөй янзы.

Эмнээшкинни чорудары дээрге, организмни кошкадып турар бүгүле чүүлдерни узуткавышаан, аңаа организмниң удурланыышкынын күштелдирери болур. Гигиеналыг режим — эмнээшкинниң кол үндезини ол.

Арыг агаарга аргалыг-ла болза хөйү-биле чоруп, оран-бажыңны үргүлчү салгынга каксыр.

Эм ижип эмнениишкинни: фтивазид, метазид, тубазид, тибон, паск, вофапас, салюзид, стрептомицинни, болгаш өске-даа эмнерни доктаамал ижер.

Боостаа туберкулёзунуң үезинде рентген, херелдериниң эвээш хемчээлдиг чиңнээшкинин хереглээр болгаш база өкпе, бестерни шак ынчалдыр чиңнеп эмнээр чорук өкпениң хан төктүүшкүнүн бооп доктаадыр.

Даштыкы бестер туберкулёзтан аарааанда тибон болгаш кварцтыг чиңнээшкин дээн ышкаш, чаа аргаларны хереглеп турар.

Аарыг өкпени үрдүрүп эмнээри (пневмоторакс) дээн чергелиг эмнелгениң оперативтиг аргаларын база калбаа-биле хереглеп турар.

Климат-терапияның санаторийлиг эмнениишкини канчаар-даа аажок улуг ужур-дузалыг.

Тыва областың санитар-чырыдыышкын бажыңы.

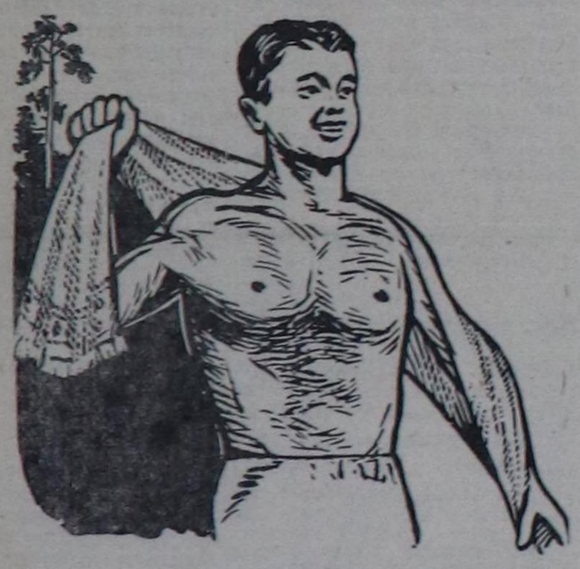

ААРЫГНЫ ТАНЫП ИЛЕРЕДИРИ

Туберкулезтуң шын диагнозун чүгле эмчи тургузуп болур.

Аңаа хамаарыштыр эмчи аарыг кижини шуут шинчиринден аңгыда, рентген херелдери, чараанын, ханның, сидиктиң лабораторлуг шинчилели, аарыг кижини деңзилээри дээн чижектиг өске-даа аргаларны хереглеп тургаш илередир.

Уругларда халдаан туберкулёзту танып илередирде базз үстүнде аргаларны хереглээр.

ОРГАНИЗМНИ ҚАҢНАЛДЫРЫП БЫЖЫГЛАҢАР!

Организмни быжыглаары, ону хүн, агаар, суг болгаш күш-культура-биле каңналдырып дадыктырары туберкулёзка удур демиселге канчаар-даа аажок чугула ужур-дузалыг. Мага-ботту өйүнде соок сугбиле хүн бүрүде шаптап өттүрбүшаан, ооң соонда өл аржыыл-биле кешти кыскыжеге чедир дүрбүүр херек.

Чайын хүнге дөгеленири кончуг ажыктыг, баштайгы үеде 3—5 минуталар иштинде, а оон соонда дөгелениишкинниң шагын хүн санында чоорту улам узадыр.

Ол бүгү чүүлдер чүректиң болгаш хан эргилдезиниң ажылын экижидип, чемге туралыын улам улгаттырып, ханы болгаш шын тыныышкынга дузалаар. Оон ынай, аарыгларга организмниң удурланыышкынын улгаттырарынга чугула ужур-дузалыг сергек болгаш шыдалгыр байдалдың магадылал курлавырлалын база тургузар.

Санитар-гигиенаны сагыңар

1. Шала болгаш чер кырынче кымның-даа дүклүрер чоруун болдурбаңар. Чөдүлдүг аарыг кижи чараа дүклүрер тускай савалыг болур ужурлуг.

2. Туберкулёзтан аараан кижиниң орун-дөжээн, аяк-савазын болгаш өске-даа эт-херекселин ажыглап эдилевеңер. Аарыг, кадыын билбезиңер өске-даа бүгү кижилерге хамаарыштыр, бодун шак ынчаар шевергин ап чорууру чугула.

3. Оран-бажыңның иштин болгаш эт-херекселдерин өл пөс-биле ийикпе шырбиил-биле арыглап чодуңар. Шаланы кургагга ширбиир чорукту хоругдаңар. Чурттаар оран-бажыңларны үргүлчү салгынга каксып агаарладыңар.

4. Сүттү хайындырган ижиңер. Хайындырыышкын үезинде туберкулёзтуң микробтары өлүп калырлар. Эң күштүг соокка безин олар өлбейн дириг артып каап болурлар.

5. Чөдүрүп ийикпе азырарда аксыңар дуглап алгаш, өскээр көрнүп алыңар.

6. Чаңгыс даңза-биле таакпылашпаңар, өске кижиниң папирозунуң артыын тыртпаңар. Бичии уруглар-ның таапкылаар чоруун шуут хоругдаңар. Никотин болгаш углеродтуң ажыышкыны дээн чижектиг таапкы хораннары организмни хораннавышаан, аарыгларның халдаашкынынга таарымчалыг байдалды тургузарлар.

7. Чемненириңерниң мурнунда болгаш кандыг-даа хирлиг чүве тутканыңар сөөлүнде холуңарны саваңнап чуңар.

8. Бичии уруглларга туберкулёз белен халдаачал чүве болганда, туберкулёзтуг аарыг кижи оларның чанынга чоокшулап, харылзашпас ужурлуг.

9. Школаларга, уруглар садтарынга болгаш яслилеринге, а ол ышкаш аъш-чем бүдүрүлгелеринге, столоваяларга, пекарняларга туберкулёзтуг кижилерниң ажылдаар чоруун болдурбас ужурлуг.

10. Сээктер — халдавырлыг аарыгларның дамчыдыкчылары. Оларны бүгү-ле аргалар-биле кырып узуткаңар.

11. Туберкулёзтуг кижилерниң дүклүрген чараазын савазындан саазынга төккеш, отка өртедиңер, а аарыг кижиниң чараа дүклүрер савазын, хевин изиг сугга бир шактан эвээш эвес үениң иштинде хайындырыңар.

12. Чаа төрүттүнген чаш уруглларга камгалалдың баш бурунгаар таарылгазын, а элээди апарганнарга дагыннаашкынныг тарылгаларны кылыңар.

ТУБЕРКУЛЁЗКА УДУР ТАРЫЛГАНЫ БИЧИИ УРУГЛАРГА ҚЫЛЫҢАР!

Чаа төрүттүнген бичии ургга тарылганы божуур бажыңга кылыр.

Тарылганы 2 болгаш 7 харлыында катаптаар.

Школага 4, 7 болгаш 10 классларга тарылганы чорудар.

Туберкулёзка удур бичии уруулларны тарыдынар!

Хамаатыларга дыңнадыг

КҮРҮНЕНИҢ 3 хуулуг иштики ойнаашкыныг чээшкининиң талазы-биле ойнаашкыннарның 80 дугаар тиражы

БО ЧЫЛДЫҢ МАРТ 30-ДЕ СТАЛИНГРАД ХООРАЙГА БОЛУР.

Чээшкининиң үндүрген облигацияларының 16 разрядтарынга дараазында ойнаашкыннар тиражка таваржыр:

Ойнаашкыннарның хемчээли	Кол тираж бүрүзүнге таваржыр ойнаашкын		Немелде тираж бүрүзүнге таваржыр ойнаашкын	
	Чээшкининиң бир разрядынга	Чээшкининиң 16 разрядтарынга	Чээшкининиң бир разрядынга	Чээшкининиң 16 разрядтарынга
10 000 рубль	—	—	1	16
5.000 рубль	2	32	5	80
2.500 рубль	5	80	25	400
1.000 рубль	25	400	80	1280
500 рубль	80	1280	800	12800
100 рубль	700	11200	2300	36800
40 рубль	7688	123008	8289	132624
шупту	8500	136000	11500	184000
Ойнаашкыннарның ниити түүү рубль-биле	465020	7440320	1139060	18224960

Чээшкин талазы-биле алды кол болгаш бир немелде тиражтарны чыл бүрүде чорудуп турар.

1961 чылда дараазындагы кол тиражтар май 30-де, июль 30-де, сентябрь 30-де ноябрь 30-де, а немелде тираж сентябрь 30-де болур.

Чээшкининиң облигацияларын ажаалга кассалары садып турар болгаш хостуу-биле садып ап турар.

Облигацияларны садып алыңар!

Ойнаашкыннар тиражтарга киржиңер!

Ажаалга кассаларының область эргелели.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин кудумчузу, бажын № 3 ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчызының 35,24, пропаганда кылдызының 23-54, харыысалгалыг секретарьның болгаш харыысалгалыг дежурныйның 23-35, көлээ ажыл-агый, улетпүр болгаш транспорт кылдыстериниң 25-38, партийжи-амыдырал болгаш культура - амыдырал кылдыстериниң 37-13, иштики информация кылдызының 20-60, чагаа болгаш совет тургузуг кылдыстериниң 21-27, литажылдакчыларның 22-64, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 21-47. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче дөлгаар.

ТС — 00705. Чагыг № 419. Культура эргелелиниң типографиязы